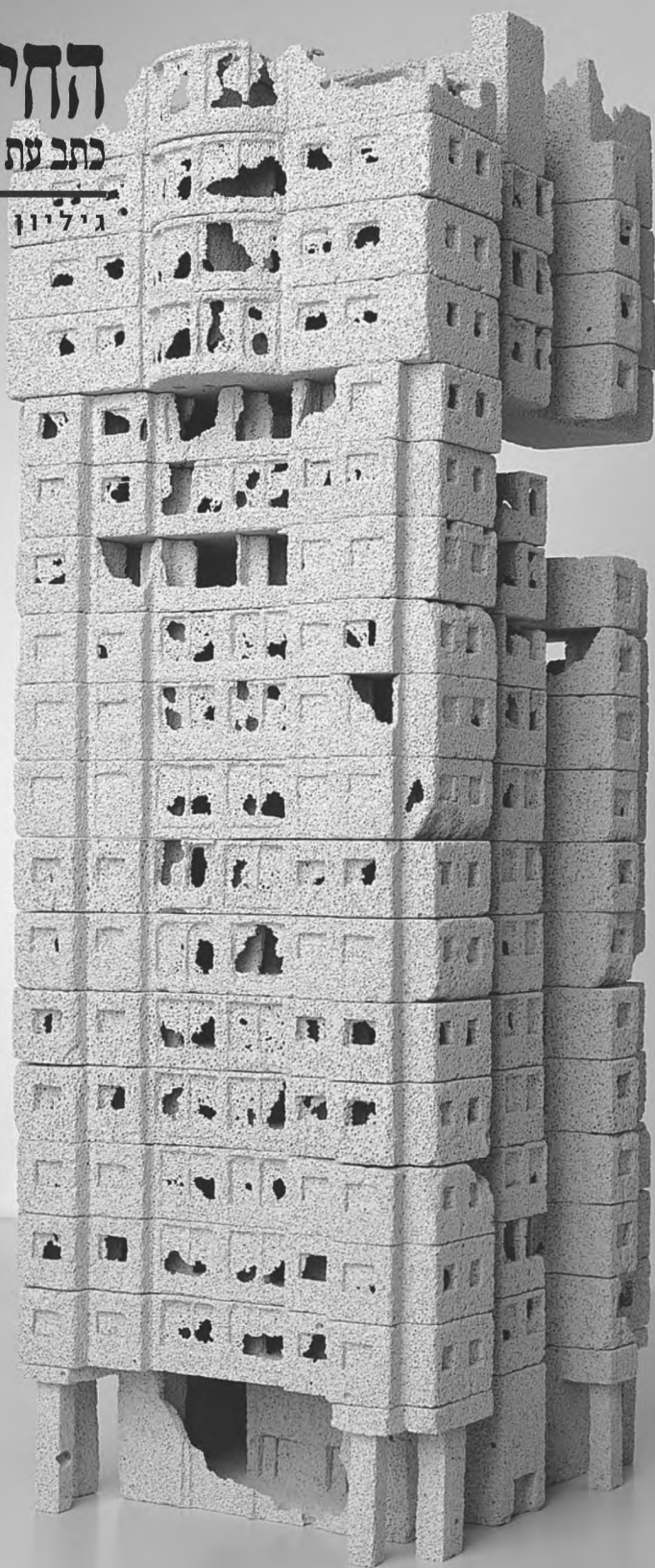

החינוך וסביבו

כתב עת למחקר, יצירה ואקטיביזם

גיליון 1 | תשפ"ד 2024

החינוך וסביבו

כתב עת למחקר, יצירה ואקטיביזם
גיליון 1 | תשפ"ד 2024

החינוך וסביבו הוא כתב עת שנתי למחקר, יצירה ואקטיביזם בהוצאת מכללת סמינר הקיבוצים המשמש במה לעבודות מחקר, עיון ויצירה. החינוך וסביבו מפרסם כתבים ויצירות מסוגות מגוונות, ובכלל זה מאמרים, מסות, רשימות, תיעוד של עשייה חינוכית וחברתית, תרגום, ראיונות וכן אומנות חזותית וטקסטים ספרותיים.

סמינר
הקיבוצים

המכללה לחינוך,
לטכנולוגיה ולאמנויות

המכללה לחינוך
לטכנולוגיה ולאמנויות

החינוך וסביבו

שנתון המכללה מ"ו
תשפ"ד-2024

החינוך וסביבו: כתב עת שנתי למחקר, יצירה ואקטיביזם

כרך מ"ו, תשפ"ד-2024

ISSN: 0792-223X

עורכת: ד"ר דפנה יצחקי

חברי המערכת: יאיר ברק, ד"ר דפנה גן, ד"ר איימי גרנאי,
ד"ר לילך ניישטט

הוועדה המייעצת: ד"ר רינת ארביב'אלישיב, פרופ' סמדר דוניצה'שמידט,
ד"ר גילי יוסף, ד"ר אירית פלדמן, פרופ' שי פרוגל,
ד"ר עינב קטן'שמיד

המייסד והעורך הראשון: מרדכי סגל ז"ל

מרכזת המערכת, ניהול והפקה: קטיה רוזנברג

עריכה: חן טופז, חיה קול'אל אייכנראנד

עיצוב ועימוד: אירית נחום

דימוי הכריכה והשערים: חיימי פניכל

עיצוב הכריכה והשערים: סופי בוטנר

הוצאת מכללת סמינר הקיבוצים, 2024

כריכת הגיליון והשערים

חיימי פניכל

הדימויים בכריכה ובארבעת השערים בגיליון הם עבודות של חיימי פניכל, אמן רב־תחומי המתמחה בפיסול. בוגר תואר ראשון של המחלקה לעיצוב קרמי וזכוכית, בצלאל אקדמיה לאמנות ועיצוב ירושלים, בעל תואר שני באמנות מאוניברסיטת חיפה ומוסמך הוראה מטעם המדרשה לאמנות מכללת בית ברל. הדימויים מתוך העבודות "Home-box" ו"קומפלקס 1,2,3" מציגים מודלים של אופני בנייה נפוצים בישראל: מגדל דירות, שיכון ובית דו־משפחתי. כל אלו עשויים מבלוק איטונג, חומר בנייה גס ומגורען, שבטכניקת פיסול בגריעה הופך לעדין ודק וחושף שברירות פריכה.

יצירות האיטונג של פניכל מצליחות להיראות בו בזמן כמו תחרה שקופה וכמו הבניין האחרון שנותר עומד לאחר קטסטרופה – שילוב המרמז על תפיסות דואליות ורב־שכבתיות של המציאות הישראלית. בניינים בעלי מראה מוצק, מלאים בפרטים אדריכליים שנעשו בדיוק ובמלאכת מחשבת, פוגשים מרקם שביר, חורים פעורים וקירות הרוסים, המעבירים תחושה זוחלת של שכול ואובדן, זיכרון ותחזית של האסון האחרון וזה שיבוא. הקונפליקט בין אסתטיקת אתרי בנייה לבין העדינות שבמלאכתו של פניכל, יוצר סגנון ייחודי המדגיש עד כמה שברירי ופיזי יכול להיות מה שאנחנו רגילים לראותו כמוצק וארצי.

"האמנות שלי עוסקת בחברה אליה אני שייך, החברה הישראלית. אנו חברה בהתהוות, בבנייה, אנחנו עדיין בתהליך "הבישול" התרבותי שלנו כתרבות מזוהה וייחודית. הישראליות מעסיקה אותי, טורדת את מנוחתי. היא כור מחצבתי, נולדתי בה ולתוכה. אני שואב ממנה ועוסק בה. [...] אתרי הבנייה מחליפים בתאווה דורסנית את השדות שבהן שיחקנו בתור ילדים, לצידם ובתוכם יזמזם תמידית האובדן והשכול, הצער האינסופי וההנצחה הטבועה בנוף הישראלי".

תוכן העניינים

7	המשתתפים בגיליון
11	דבר העורכת
	שער 1 קורה
	קורה
19	הילה שנהב
	נחמה בהיסטוריה
21	יונתן גורדיק
	איור 1
27	נעמה בנימין
	זה לא אותו הבית, זה לא אותו הספר
29	טלי אשר
	על הדיאלוג המתמשך עם האבל
33	נעמה לב ארי
	'Burning Homes'
41	אלה מעיין
	הטרגדיה הישראלית כהגשמה עכשווית של המלך ליר
43	נמרוד אלוני
	משהו חדש, זמני
47	עופרי מישוב

שער 2 | גן הוא היפוכה של אלימות

הטבע כמרפא בעיתות מלחמה
53 **נטע ברייזוף פז ודפנה גן**

מערבולת
59 **גסטון צבי איצקוביץ**

מסע אופקים
47 **שי פרוגל, אדיב גל, מייטרי שחם**

לצאת מהקיפאון – יוזמות חינוך בזמן משבר
67 **לילי גלזנר, אפרת הראל, יעל גולן**

קירות הבית רעדו
77 **לירון פלג הדומי**

'ציורים מטופלים'
81 **נטע ליבר שפר**

אולי רק אם נבין שהפסדנו נוכל להתחיל לבנות את הכול מחדש
83 **אבנר פיינגלרנט**

כתובת אש
87 **אריק כספי**

איור 2
89 **נעמה בנזימן**

שירים
91 **חלי טל שלם**

שער 3 | חיבור מצטיין

הקדמה לשער
95

שלומי מתיאס (1976–2023)
97 **מרים בן־גיגי ירובי**

אולימפיאדת מוסקבה 1980 כייצוג של המלחמה הקרה
103 **אדם הלפרין**

המשתתפות והמשתתפים בגיליון

הילה שנהב | ראשת המחלקה הנכנסת לחינוך לגיל הרך במכללת סמינר הקיבוצים. מרצה ומדריכה פדגוגית בנתיב החינוך המיוחד בגיל הרך. חוקרת שילוב תלמידים עם אוטיזם במערכת החינוך מפרספקטיבה סוציולוגית.

יונתן גורדיק | מורה להיסטוריה ולאזרחות בתיכון עירוני א' לאמנויות תל-אביב ודוקטורנט בבית הספר להיסטוריה ע"ש יעבץ באוניברסיטת תל-אביב. חוקר משמעות בהוראת ההיסטוריה.

נעמה בנזימן | סופרת ומאירת, מרצה בי-חז המכון הטכנולוגי חולון ובחממת 'חאקאיא' ליצירת ספרות מקור לילדים בשפה הערבית. ספריה תורגמו לאנגלית, לרוסית, לקוריאנית ולסינית.

ד"ר טלי אשר | חברת סגל בביה"ס מנדל למנהיגות חינוכית ומרצה בחוג לספרות במכללת סמינר הקיבוצים. כותבת ומנחה סדנאות כתיבה.

ד"ר נעמה לב ארי | ראשת ביה"ס לטיפול באמצעות אמנויות בפקולטה למדעי הרוח והחברה במכללת סמינר הקיבוצים. עורכת כתב העת "בין המילים". כתיבתה עוסקת במפגש שבין ספרות ופסיכואנליזה.

אלה מעיין | מרצה להוראת העיצוב בבית הספר לעיצוב בפקולטה לאמנויות ומרצה לאמנות פלסטית בנתיב חינוך יצירתי – לימודי חינוך לגיל הרך. מורה להוראת העיצוב והאמנות, כישורים חברתיים וליווי רגשי בעזרת אמנות בחינוך המיוחד.

פרופ' נמרוד אלוני | מרצה לפילוסופיה חינוכית ומופקד "קתדרת אונסקו לחינוך הומניסטי". בשנת 2004 זכה בתואר "אביר איכות השלטון" ובשנת 2021 בפרס אגודת בוגרי לימודי החינוך באוניברסיטת קולומביה.

ד"ר עופרי מישוב | מרצה ללשון עברית במכללת סמינר הקיבוצים ומדריכה מורים לעברית מטעם משרד החינוך.

ד"ר נטע בריוסף פז | חוקרת ומרצה לספרות ול"מיינדפולנס" במכללת סמינר הקיבוצים. תחומי המחקר שלה הם גישה סביבתנית לספרות אמריקנית ועברית עכשווית, פדגוגיה מתבוננת וחינוך סביבתי.

ד"ר דפנה גן | ראשת התואר השני בחינוך סביבתי במכללת סמינר הקיבוצים ומובילת המרכז לחינוך לקיימות. חוקרת חינוך סביבתי, חינוך יער, אקו-הומניזם ורבותיות.

גסטון צבי איצקוביץ | אמן וצלם. עבודותיו עוסקות בנוף הישראלי-פלסטיני ובאינטראקציה בין אדם לנוף בהקשר חברתי-פוליטי. הציג בתערוכות יחיד ובתערוכות קבוצתיות בארץ ובעולם.

פרופ' שי פרוגל | דיקן הפקולטה למדעי הרוח והחברה במכללת סמינר הקיבוצים, ומרצה לפילוסופיה ופסיכואנליזה באוניברסיטת תל-אביב. בין ספריו בעברית: "רטוריקה", "אתיקה: שפינוזה וניטשה", "פטפטים פילוסופיים".

ד"ר אדיב גל | דיקן הפקולטה למדעים במכללת סמינר הקיבוצים ומוביל תוכנית חינוך סביבתי בביה"ס תל"י אלונה.

ד"ר מייטרי שחם | ראשת התוכנית לטיפול בתנועה במכללת סמינר הקיבוצים. עו"ס קלינית, מטפלת בתנועה, מנחת קבוצות, מומחית לטראומה ובריאות הנפש. בעלת קליניקה בטבעון לטיפול פרטני וקבוצתי.

ד"ר לילי גלזנר | מרצה לספרות ומדריכה פדגוגית להוראת הספרות במכללת סמינר הקיבוצים ומלמדת ספרות במחלקה לספרות משווה באוניברסיטת בראילן.

ד"ר יעל גולן | חברת סגל בפקולטה לחינוך במכללת סמינר הקיבוצים. מתמחה ועוסקת בנושאי רבותיות, גיוון, פיתוח זהויות והחברה הישראלית. עמיתת תוכנית מנדל למנהיגות באקדמיה בהכשרה להוראה.

ד"ר אפרת הראל | בלשנית ומרצה לאנגלית כשפה זרה במכללת סמינר הקיבוצים. מכשירה סטודנטים במכללה להתמודדות עם סוגיות של רבותיות במערכת החינוך.

לירון פלג הדומי | ראשת תחום גיוון והוגנות לשעבר במכללת סמינר הקיבוצים. עוסקת בניהול, בהנחה ובפיתוח תוכניות אסטרטגיות עבור ארגונים חברתיים בתחום הגיוון וההכלה, יחסי יהודים-ערבים ומנהיגות נשית.

נטע ליבר שפר | ציירת ורשמת. עבודותיה עוסקות בפענוח זיכרונות אישיים וקולקטיביים, ובשימור וייצוג מול היעדר ושכחה. זוכת פרס עידוד היצירה מטעם משרד התרבות ופרס שיף לאמנות ריאליסטית.

פרופ' אבנר פיינגלרנט | תושב נתיב העשרה ודיקן הפקולטה לאמנויות במכללת סמינר הקיבוצים. מייסד ביה"ס לאמנות הקול והמסך ופסטיבל קולנוע דרום במכללת ספיר. יוצר וחוקר קולנוע.

אריק כספי | מלמד טיפוגרפיה באמצעות שירה, פיתוח אט ככלי לסיוע למאותגרי למידה, ופיתוח פרויקטים מ־אט עד מוצר, במכללת סמינר הקיבוצים. עבד בחברת תוכנה והציג בתערוכות.

חלי טל שלם | משוררת, ביבליותרפיסטית ומורה לספרות בביה"ס הדמוקרטי במודיעין. מרצה בתוכנית ההכשרה למטפלים בביבליותרפיה במכללת סמינר הקיבוצים. בשבעה ובשמונה באוקטובר שהתה בממ"ד במושב ישע.

מרים בן־גיגי ירובי | מחנכת בביה"ס "שדות אשכול" ותושבת מושב אוהד במועצה אזורית אשכול.

דבר העורכת – לא רק ייאוש ותקווה

באמצע ינואר, נערך אירוע במכללה לציון מאה ימים להימצאותם של החטופים בשבי. באולם 70 מספרת אסנת שרעבי מטלון, אחותם של יוסי ואלי שרעבי, סטודנטית בפקולטה למדעי הרוח והחברה, על אחיה. אחר כך אנחנו צועדים, אנשי ונשות סגל, סטודנטים וסטודנטיות, מהמכללה לכיכר החטופים. לכל אורך הדרך צועדת עימנו מירב סבירסקי, אחותו של איתי סבירסקי, לכושה במעיל חום ארוך ובחולצה עליה מודפסת תמונתו של איתי. אנחנו קוראים סיסמאות בעד עסקה לשחרור החטופים. העוברים והשבים מביטים ומביעים הזדהות ותמיכה. לרגע אחד ישנה תחושה של התרוממות רוח בשל גילויי הסולידריות ובשל ההזדהות לעשות מעשה. למחרת מתפרסמת ידיעה על מותם בשבי של איתי סבירסקי ויוסי שרעבי. המעבר הדרמטי מתחושה שמהו טוב קורה, או יכול לקרות, אל עבר מפח נפש מטלטל ומשתק היא תחושה שמלווה כל אחד ואחת בתקופה הנוכחית. רבים מתארים את תחושת הניעה "בין ייאוש לתקווה" בחודשים האחרונים, רבים כל כך עד שהתיאור לעיתים גובל בקלישאה.

הגיליון שלפנינו הוא במידה רבה בבואה של החיים כאן בחודשים מאז השבעה באוקטובר. ניעה תמידית בין הצורך לספר את מה שהיה ולהתבונן בכאב, בכעס ובקושי, לבין הכמיהה ל'משהו טוב', לקחת יוזמה, החזרת שליטה על חיינו, ניסיון לדמיין עתיד.

כשפרסמנו קול קורא באוקטובר, התכוונו לפרסם חוברת מיוחדת שתתייחס לכאוס שהיינו שרויים בו אז. הייתה לנו תקווה, או שמא אחזה בנו אשליה, שתוך מספר חודשים ישוב העולם למסלולו ונוכל להוציא גם גיליון אחר, 'רגיל'. עד מהרה התברר כי השבעה באוקטובר עודנו כאן. קיבלנו החלטה לייצר גיליון שלם שימסור את קורות הבית בעקבות השבעה באוקטובר. ביקשנו לתת במה לקולות שעלו מתוך הבתים שלנו: בתי הספר, הקבוצים והמאולתרים, הבתים המקצועיים שלנו והקהילות שלנו, ולעשות זאת כפרטים.

הטקסטים והעבודות שמתפרסמים בגיליון משקפים את התנועה בין הקטבים "ייאוש ותקווה". ישנם תיאורים של יוזמות סיוע למפונים, לנפגעים, לנערים ולנערות, ולבני הגיל השלישי, ולצידם מילים של זעזוע, כאב ואימה מהשבעה באוקטובר. ישנם חומרים ויזואליים שנוצרו בתגובה לאירועים, הבנויים מקרעים

וטלאים. פעמים רבות הרשימות והעבודות מסתיימות בקריאה לשרטט עתיד "טוב", מנחם ובהיר. הן מביעות רצון לדלג מהמקום הקשה, המייאש והמשתק אל עבר "פתרון" או אל עבר עשייה מרוממת נפש. לאחר מכן, מגיעות שוב תחושות הקושי, הזעזוע והעצבות. ואז שוב, ניסיון לקום, להיות אקטיביים, וחוזר חלילה. האם שתי האופציות הדיכוטומיות האלו אכן מתארות את מציאות חיינו? בספרה "עתיד לשעבר: מדריך תיאורטי לחיים במבוי סתום" מציעה מיכל גבעוני (2023) כי בין מה שאנו נוהגים לכנות ייאוש ותקווה, לא מצוי חלל ריק. דווקא ההתבוננות וההשתהות במקומות מלאי הניואנסים ואי-הבהירות, אלו שאינם מציעים לנו מיד פתרונות, הם המקומות החשובים בסיטואציות קשות ומורכבות. מה שנראה כ"ויתור, ניתוק שיתוק ואלתור הישרדותי יכול לספק מפתחות להבנת הזמן הזה" (עמ' 39) היא כותבת. ניסיונות "זהירים, לא יומרניים ומינוריים במתכוון", כאלו שנראים לנו הסנניים ונבוכים, הם אלו "שמפלסים דרכי התמודדות אחרות ונחרצות פחות עם נסיגת העתיד" (עמ' 49).

הזהירות, המבוכה ואי-הבהירות, גם תכונות אלו נמצאות ברשימות ובעבודות בגיליון, ואין הן חשובות ומשמעותיות פחות מהעיסוק ב"יאוש ותקווה". בשער הראשון מופיעות רשימות עיוניות ואישיות על אירועי השבעה באוקטובר. השער נפתח בסיפורה של **הילה שנהב** על המורה קורה הגבוהה והמרשימה שהילדים שבים והוגים את שמה קורה "כמו שמכנים את המבנה האופקי התומך בשלד בניין", מתעקשים לראותה "כקורה המחזיקה את יסודות כל בית הספר על כתפיה". את סיפורה הקדישה שנהב לקרן מונדר, מורה לחינוך מיוחד, שנחטפה לעזה בשבעה באוקטובר 2023 עם בנה אוהד, תלמיד בית ספר יסודי. הסיפור נכתב בסוף חודש נובמבר 2023, כשבועיים לפני שחרורם.

יונתן גור-דיק, מורה להיסטוריה ואזרחות בבית ספר תיכון ודוקטורנט בבית הספר להיסטוריה באוניברסיטת תל-אביב, כותב על רעיונות העולים מתוך חקר והוראת ההיסטוריה ויכולים לתת לנו כלים "לשאת את המציאות" שלאחר השבעה באוקטובר. גור-דיק מבהיר כי הרעיונות המוצעים לא "יועילו למי שחוו את האימה על בשרם" אבל עשויים לעזור לנו כחברה "לדמיין עתיד נסבל [...] ולקבל בברכה עמימות". היכולת להסביר היא חשובה, טוען גור-דיק, משום שאירועים חסרי פשר מפחידים יותר. אך בכדי להסביר, יש להקפיד על השוואות היסטוריות המבוססות על ידע, הבחנות לא רק את הדומה, אלא גם את השונה, ושאינן מבלבלות בין הסבר להצדקה.

מושג "האלביתי" (Das Unheimliche) של זיגמונד פרויד, המתאר איום העולה מבית, מנחה את סלי אשר ברשימתה העוסקת בעבודתם של אנשי ונשות חינוך שפעלו במרכזי מפונים בעקבות אירועי השבעה באוקטובר. "במצב של פליטות פיזית ונפשית" כותבת אשר, "הקמת מערך חינוכי למי שביתם לעולם לא ישוב להיות מה שהיה, אינה רק מעשה פדגוגי; זוהי פעולה של תיקון, שלכאורה משקמת בית ספר, אבל בראש ובראשונה מציעה בית".

נעמה לב ארי מתייחסת לאירועי השבעה באוקטובר באמצעות השיר "ביאת המשיח" (רביקוביץ, 1959) כדי לדבר על חוויית הטראומה באופן מורכב יותר, ולא רק דרך התבוננות ישירה במראות הזוועה המציפים אותנו באמצעי התקשורת. חוויית השיר, לדברי הכותבת, היא חוויית התעוררות מטראומה רדומה לנוכח הקינה על חורבן הבית הפיזי כמו גם על תחושת הביטחון של אדם "במקומו, בשדהו, בעירו או במולדתו".

המחזה "המלך ליר" של שייקספיר הוא המסגרת לרשימתו של נמרוד אלוני בה הוא שואל מה מאפיין את הטרגדיה הישראלית שבה אנו חיים כעת, בהינתן כי כל טרגדיה יוונית "יסודה באב-טיפוס של כשל בהתנהלות האנושית, דפוס פגום של הרס עצמי, שמביא על בני אדם שכול, חורבן ואומללות".

עופרי מישוב משתפת ברשימתה בקורות הבית הפרטי שלה, אשר במועצה אזורית אשכול, עת נאלצה לנוס עם משפחתה מביתם כשברקע קולות ירי, במהלך השבעה באוקטובר. כשהיא כותבת אודות ביתם החדש היא מדגישה את מסגרות החינוך החינוכיות כל כך, או במילותיה שלה – מסגרות החינוך "מצילות את חי ילדינו". עופרי בוחרת לשתף דווקא בתמונות של סביבת ביתם טרם השבעה באוקטובר, כאקט של חזרה רגעית אל הבית.

"גן הוא היפוכה של אלימות" – כך מצטטות **נטע בר-יוסף** פז ודפנה גן את דרור בורשטיין במאמר הפותח את השער השני. שער זה כולל רשימות העוסקות בפעולות חינוכיות ואחרות בהן היו מעורבים אנשי ונשות סגל בחודשי המלחמה. בציטוט מתאר בורשטיין את חוויותיו כעת ביקור בכוסתן של מוזיאון ארץ ישראל, לשם לקחו גם הכותבות את הסטודנטיות והסטודנטים שלהם, לאחר השבעה באוקטובר, כדי לקיים מפגשים לימודיים. לא רק בכוסתן, אלא גם בכרמל, כנחל אלכסנדר ובמקומות נוספים, ערכו הכותבות מפגשים לימודיים, בניסיון להיעזר בטבע ככוח מרפא.

ברשימה "מסע אופקים" מתארים שי פרוגל, אדיב גל ומייטרי שחם מסע שיזמו יחדיו – טיול רגלי במכתש רמון עבור קבוצות נערים ונערות מהעיר אופקים. הכותבים מתארים את המסע כצומת של ערכים שכל אחד מהם תרם לניסוחם: הערך של "מרחב אחר וזמן אחר" שמאפשר המדבר, תנועה כדרך נפשי, וערך הנתינה "כדרך חינוכי קריטי בזמן משבר שמרכיב מרכזי בו הוא משבר האמון באדם ובחברה".

לילי גלזנר, יעל גולן ואפרת הראל, כל אחת מספרת על יוזמה שהשתתפה בה במהלך המלחמה – הוראה במלון מפונים, ניהול חמ"ל אזרחי, וארגון הרצאות מקוונות לבני הגיל השלישי. אלו יוזמות שהוציאו אותן מהקיפאון כתגובה אפשרית לאירועי השבעה באוקטובר, וסייעו גם למעגלים נוספים סביבן לרתום עצמם לעשייה. היוזמות הללו מבטאות את תפיסתן כי סגל המכשיר אנשי ונשות חינוך מחויב לעשייה חברתית "חוצת מגזרים וגילים".

ברשימתה מתארת לירון פלג את אירועי השבעה באוקטובר כרגע שבו רעדו גם קירות ביתה האישי והמקצועי, כאשת מקצוע הפועלת בתחום יחסי יהודים-ערבים במשך למעלה משני עשורים. אל מול הקשיים וההלם, היא מסיימת בקריאה ליצירת קשרים ושותפויות בין יהודים לערבים בקמפוסים בכלל ובמכללות להכשרת מורים ומורות בפרט.

בחלקו האחרון של השער השני מופיעים שירה וקולות אישיים נוספים. אבנר פיינגלרנט חווה את אימת השבעה באוקטובר מרחוק בעוד קרוביו נמצאים בקיבוץ נתיב העשרה, חלקם מנותקי קשר במשך שעות. בעודו ממתין לסימן חיים מקרוביו, צופה אבנר באימה מרחוק ו"מרגיש כמו בסצנה איומה של מלחמות מיתולוגיות אכזריות".

"האוויר ביני לבין אחרים נדחס במילים, במשפטים ובפסקאות שלא אומרים" משתף אריה כספי בפרגמנטים מיומן בזמן מלחמה. בשבועות הראשונים לאחר השבעה באוקטובר, המילים שכן נאמרות, כותב כספי, הן "מונסון של קלישאות". כשהתבקשו משתתפי הגיליון לספק רקע ביוגרפי קצר, הוסיפה חלי טל שלם, שמעבר להיותה מורה, מרצה, מטפלת ומשוררת, היא גם שהתה בממ"ד במושב ישע בשבעה ובשמונה באוקטובר. שיריה המתפרסמים בגיליון מהדהדים עובדה ביוגרפית זו בעוצמה.

לאורך הגיליון מוצגות מספר עבודות ויזואליות. עבודותיה של אלה מעיין לקוחות מסדרת איור בכד לכד הנקראת "Burning Homes". היא מסבירה שהעבודות

מציגות "את הדיסוננס בין התהום שנפערה אצל כולנו באותו בוקר שבת, תחושת חוסר האונים, הייאוש והכאב, לבין ההמשכיות של הטבע וכוח החיים".

הצילומים של **גסטון צבי איצקוביץ** לקוחים מהסדרה "מערבולת" שצולמה בשנת 2018 בעוטף עזה. איצקוביץ צילם אדמות שהוצתו באמצעות עפיפוני תבערה בסמוך לקיבוצים אור הנר וגברעם, ובסמוך לחורבות הכפרים הפלסטיניים סימסים, נג'ד ואלמנסורה שנהרסו ב־1948 ומתעד מערבולת רוח שהתהוותה באזור בזמן הצילומים. בטקסט שליווה את התערוכה בה הוצגה הסדרה, במוזאון הרצליה ב־2018, כתב האוצר גלעד רייך כי המערבולת "מדלגת בין אדמה חרוכה לשטחים חקלאיים סמוכים, מכניסה ממד של התרחשות אל המרחב הסטטי לכאורה, רודפת ונרדפת, בלתי ניתנת לשליטה". שכבה נוספת של אלימות, הרס וזוועות נוספה מאז אוקטובר 2023, טוענת את המערבולת הזו בממד נוסף.

עבודותיה של **נטע ליבר שפר** נוצרו באוקטובר 2023 והן חיבור בין צילומי "רדי מייד" (Readymade), צילומים אישיים וציור. ליבר שפר מספרת כך על העבודות: "הציור בצבע אקרילי מהווה כיסוי לצילום ומאחה שפות שונות ודימויים מעולמות שונים. טכניקת הקולאז' מבוססת על חתך ועל קרע ובעבודת הצבע נעשה ניסיון לגעת ולטפל בשסע ובשבר. אלו עבודות אוברדות דרך, חסרות מילים, דמויות ללא עלילה".

הסופרת והמאיירת **נעמה בנזימן** מציגה שני איורים של בית – האחד נראה כנבלע תחת גשם והשני צופה אל גזע עץ כרות ששורשיו ספק תלויים באוויר, ספק משתרגים בגבעות ירוקות.

גם כעת במאי 2024, בעת שנכתבות שורות אלו, יותר משבעה חודשים לאחר השבעה באוקטובר, רבים מאיתנו בתחושה כי ביתם האישי או הלאומי מצוי תחת גשם כבד של דאגות ומועקות, או ששורשיו ספק תלויים באוויר, ספק מתחילים שוב להיאחז באיזו קרקע.

מה יהיו קורות הבית שלנו בעתיד? לפני מספר שנים, בניסיון להתבונן על עתידנו, בחנה מיה סביר (2017) את רואנדה ודרום אפריקה – שתי חברות שעברו סכסוכים קשים ומדממים ונמצאות בשלבים שונים של תהליכי פיוס. ברואנדה, היא טענה, יש מרכיב מלאכותי בפיוס, והוא נתון. הוא מגיע מתוך תפיסה, שלהערכתה ניתן להזדהות איתה גם בקונפליקט בישראל, לפיה "יש דברים שאי אפשר לסלוח עליהם", כאלו שהנפש לא יכולה להתגבר עליהם. הפיוס של הדור שחווה את הזוועות ברואנדה אינו המטרה לדבריה, כי אם האמצעי, ועל אף שהוא לעיתים

מחריף את הטראומה, הוא נעשה עבור הדור הבא, על מנת שהילדים יגדלו אל תוך מציאות אחרת. אולי הסתכלות זו קדימה היא מוקדמת מדי, ודורשת משאבים רבים מאלו העומדים לרשותנו כרגע. יכול להיות שעלינו להסתפק, אם נחזור לדבריה של גבעוני, ב"ענווה של עמדות הסף על מנת לצלוח את משבר העתיד בכבוד יחסי" (2023, עמ' 50). אלו הם קורות הבית שלנו לעת עתה.

ד"ר דפנה יצחקי, עורכת כתב העת

מקורות

גבעוני, מ' (2023). עתיד לשעבר: מדריך תיאורטי לחיים במבוי סתום. פרס הוצאה לאור.

סביר, מ' (2017). על הפיוס. הוצאת אפיק.

קורה

קורה

הילה שנהב

קורה מכנסת את כולם לשיעור התעמלות לצליל שריקתה הגבוהה של משרוקית המתכת. היא עלתה מרומניה, אולי מיוון, או מאיטליה. מעולם לא סיפרה. את המבטא לא זיהו הילדים. הם ידעו לזהות ר' מתגלגלת, כמו שכינו אותה המבוגרים, אבל לא הצליחו להבין מה הקשר להתגלגלות. שיער השיבה של קורה העיד שאינה שייכת לדור הצעיר של מורות בית הספר. ואולי היה זה שיער צהבהב, או חום מהסוג הבהיר. קורה ידעה שהשם הרומני שהוענק לה בילדותה הוא בעל משמעות שלא ראוי היה להעניק בעברית. קורה חוזרת ומתקנת את הילדים: "קורה, קורה, תגידו אתם!", ומסבירה שקורה, כפי שקראו לה הוריה, הוא כינוי לסוג של פסל עתיק בדמות נשית, שם נפוץ לבנות שנולדו רחוק מהארץ הזו. היא הייתה מורה להתעמלות בארץ שממנה הגיעה, וחלומה היה להמשיך לעסוק במקצוע. קורה מעולם לא החמיצה שיעור, מעולם לא חלתה, מעולם לא איחרה, וגם הפסקות השתייה בכרוזיה היו קבועות ומדודות בכל שיעור. היא לא הרימה את קולה, לא כעסה, ועל פניה הייתה ארשת מחויכת.

היא הייתה גבוהה מאוד ודקיקה, אם כי גובה הוא עניין מתעתע, וייתכן שתלמידה ייחסו לה גובה רב מגובהה האמיתי, שכן ילדים מטבעם נמוכי קומה. ובכל זאת – קורה הרשימה אותם בגזרה הלולבית-יציבה שייחדה אותה משאר מורי בית הספר. חרף ניסיונותיה ללמד את תלמידה את הגיית השם היווני, או הרומני, המשיכו אלה לקרוא לה קורה. קורה, כמו שמכנים את המבנה האופקי התומך בשלד בניין. "קורה, קורה, תגידו אתם!", והילדים ניסו, והשם שיצא להם בטבעיות החוצה היה קורה, קורה. ובדמיונם ראו אותה כקורה המחזיקה את יסודות כל בית

הספר על כתפיה, קורה יציבה, חסונה וגאה, ששום משב רוח לא יוכל לה, גם שפה חדשה או ארץ אחרת לא תכופף את יציבותה. וחזרו וקראו לה קורה. והבינו אלה את זו וזו את אלה, למרות פער הגבהים.

בהמשך שנת הלימודים ובשנים שיבואו אחר כך, קורה הפסיקה להילחם בשיבוש שמה, היא חדלה לתקן את התלמידים, אימצה את השם העברי המחודש והחלה עונה לו. היא הסבירה בכל הזדמנות שכ"קורה" היא מרגישה בעלת חשיבות, כמו קורה תומכת המחזיקה בגאון את כל תלמידה. היא הייתה חוזרת ומזכירה שבזכות התעקשותם של הילדים שמה שלם, ובזכותם כמו נולדה מחדש. לא פעם אמרה שהיא מעדיפה לשאת אותם על גבה ועל כתפיה, ולא את נטל היופי הנשי המגולם בשמה הקודם. היא אהבה את הילדים מאוד, הילדים אהבו אותה מאוד בחזרה.

זו הייתה שנתם האחרונה בבית הספר היסודי. תחילת שנות השמונים, ברקע מלחמה צפונית שמתיימרת להיות מבצע שלום, מלחמה שעדיין לא יודעת שיהיו לה פרק ב' וגם ג'. ואולי הייתה זו מלחמה אחרת. או מבצע. או מבצע שהפך למלחמה או מערכה. או סבב. קורה הייתה בשבילם משל ומקור לידיעה שמבוגרים יכולים להיות גמישים ומסוגלים להתכופף בגמישות כקורה-לולבית. ובכל זאת, בבוקר אחד של מלחמה, תלמידיה הבינו שקורה לא תשוב. שריקה צורמת של אזעקה עולה ויורדת פילחה את האוויר, ולרגע היה נדמה שהמשרוקית של קורה מכנסת שוב את כולם.

מוקדש לקרן מונדר, מורה מוערכת, שנחטפה לעזה ב-7 באוקטובר 2023 עם בנה אוהד, תלמיד בית הספר היסודי.

נכתב בסוף נובמבר 2023, כשבועיים לפני שחרורם.

נחמה בהיסטוריה

יונתן גור־דיק

השבעה באוקטובר, והימים והשבועות שאחריו, היו ועודם תקופה של משבר עמוק: אובדן הביטחון האישי, חרדה לגורל יקירים או אבל על אובדנם, תחושת נטישה – של המדינה, של העולם – וערעור תפיסות עולם (זו רשימה חלקית ביותר). על המצוקה הקונקרטית נוספה גם תחושה חזקה שעוצמת האירועים וקיצוניותם הפכו את הכלים שבעזרתם אנו רגילים להתמודד עם המציאות ללא רלוונטיים.

חזרה להתכתבויות ולשיחות מהימים הראשונים שלאחר המתקפה על עוטף עזה, מראה שבבסיס של רובן היה הצורך במציאת אדמה מוצקה והיאחזות בוודאות כלשהי. לנוכח תמונת עולם שנפרמת ומחזות בדיוניים שניבטים מאחוריה, הצורך הזה היה מתבקש. הבענו קושי, השתדלנו לשאת את הקושי של אחרים וניסינו לדבר על מה שקורה במילים מובנות. מצאתי אז שהמשאב העיקרי שעוזר לי לזהות אופק ולמצוא נחמה, ועוזר לי גם לעזור לאחרים בכך, הוא ההיסטוריה. בין אם בהתמקדות באירועי עבר מסוימים ובין אם בחשיבה היסטורית ובתודעה היסטורית. ההיאחזות בהיסטוריה קצת הפתיעה אותי. אומנם נמשכתי להיסטוריה מגיל צעיר ומרבית חיי הבוגרים הוקדשו ללמידה ולהוראה שלה, אבל לאורך השנים חשבתי על התועלת שבה במונחים שכלתניים. ראיתי קשר בין תחום הדעת למציאות, אך הקשר נגע למיומנויות ואופני חשיבה שמסייעים לפרש את ההווה. אף פעם לא חשבתי שעיסוק בהיסטוריה אמור לסייע בהתמודדות עם המצוקה הרגשית שנגרמת על ידי המציאות.

אין זה ביטוי של חוכמה נסתרת. היגיון בריא וידע רחב יכולים להוביל לתובנות דומות לאלו שהגעתי אליהן דרך העיסוק בהיסטוריה, אבל אין לי ספק שהדרך

הראשית והנגישה ביותר אליהן היא דרך שיעורי ההיסטוריה. לא בכל שיעור היסטוריה, יש להורות, מתקיים הפוטנציאל הזה, אך הוא מתממש בהוראת היסטוריה מיטבית, כזו שלא מסתפקת בהנחלת נרטיב אלא מתרכזת בפיתוח יסודות החשיבה ההיסטורית והתודעה ההיסטורית לצד הקניית מיומנויות למידה וחקר. בתקופה בה מדעי הרוח נאלצים להצדיק את קיומם מול כוחות השוק והפוליטיקה, אפשר אולי להוסיף לדיון טיעון בדמות תרומת לימודי ההיסטוריה לחוסן הנפשי.

טקסט זה הוא ניסיון מאוחר להבין משהו שהתעורר אצלי באופן אינטואיטיבי ורגשי. הניתוח שאני מציע מעלה כמה היבטים מרכזיים של חקר והוראת ההיסטוריה שנראים לי קשורים ליכולת לשאת את המציאות. אני לא חושב שהרעיונות האלו יהיו נחמה או יועילו למי שחוו את האימה על בשרם. כל אדם הוא עולם והכאב הוא סובייקטיבי, אבל הדברים עשויים להיות רלוונטיים לשאלה כיצד אנחנו כפרטים וכקבוצה מפרשים את המציאות ומדמיינים עתיד נסבל.

אין לנו מושג, וטוב שכך. משברים וקטסטרופות הם צומת, כך אנו למדים מההיסטוריה. אם נמשיך עם האנלוגיה, גם בצומת היסטורית ישנם שלושה כיוונים אפשריים למהלך האירועים: אפשר להמשיך ישר, כך שמה שהיה הוא פחות או יותר מה שיהיה; אפשר שפנייה אחת תוביל למצב גרוע הרבה יותר מהקיים, למשל מפגשם של תושביה המקוריים של אמריקה עם האירופאים, אבל פנייה אחרת יכולה לבשר במפתיע דווקא על שיפור, ואפילו שיפור דרמטי.

הנחמה בצמתים היסטוריים קשורה דווקא לחוסר הידיעה של האנשים והקבוצות שעמדו בהם. כשהמוות השחור השתולל באמצע המאה ה-14, תושבי פירנצה לא יכולים היו לדמיין את קפיצת הדרך התרבותית והכלכלית שתהפוך את עירם ללב הפועם של הרנסנס; הגרמנים והיפנים המובסים לא שיערו ב-1945 שעשור מאוחר יותר הם יהיו אזרחים של שתיים מהמדינות עם הכלכלות החזקות בעולם; חייל ישראלי על גדת התעלה באוקטובר 1973 היה מייחס מידה שווה של סבירות לאפשרות שאליהו הנביא יממש את ההזמנה הקבועה כליל הסדר הקרוב ולאפשרות שבעוד ארבע שנים וחודש נשיא מצרים ינאם בכנסת ישראל.

ההיסטוריה איננה מאפשרת לנו לחזות את העתיד. להפך, היא חוזרת ומוכיחה שאין לנו מושג מה עתיד להתרחש. חוסר ודאות הוא על פי רוב לא מקום נוח לשהות בו, אבל כאשר תרחישי אימה נראים לנו אפשריים ואף סבירים, עמימות יכולה להתקבל בברכה.

מותר להשוות. השוואה בין אירועים היסטוריים או בין אירוע היסטורי להווה היא מיומנות חשובה. עלינו להשוות, אבל אל לנו לשכוח שני תנאים חשובים: ראשית, השוואה צריכה להתבסס על ידע ושנית, עליה לבחון לא רק את הדומה, אלא גם את השונה. אם לא מקפידים על תנאים אלה נשארים עם אנלוגיות פשטניות.

בשבועות הראשונים למלחמה ראינו המון דימויים והתבטאויות שמקשרים את הטבח הנורא בעוטף עזה לשואה. שיאה הגרוטסקי של התופעה היה הטלאי הצהוב שהדביק לחולצתו השגריר באו"ם גלעד ארדן. ידע היסטורי מעמיק לא יאפשר לנו לקבל את ההשוואות לשואה. קרה אסון, מאפיינים מסוימים בו העלו אסוציאציות בלתי נמנעות לשואה, אך השוואה אינה מסתיימת בדומה. השונה הוא, למשל, בכך שעל אף המחדל הנורא האסון נתחם בזמן ובמקום בזכות צבא, כזה שלא עמד לצד היהודים בשנות הארבעים באירופה; או במספר הנרצחים, שהיום הוא בלתי נתפס, אבל בסתיו 1941 שיקף יום עבודה רגיל של יחידת איינזצגרופן אחת. אוסיף במאמר מוסגר, שלעיתים קרובות השוואות היסטוריות המופיעות בשיח הציבורי מעידות בעיקר על עצלות אינטלקטואלית או דמיון מוגבל. ישנם אירועים, רעיונות ואנשים שהם נוראים וגרועים מספיק בשביל שנתאר אותם כמות שהם, גם בלי להכניסם תחת הכותרת של "שואה" או "נאצים".

סיבה ותוצאה. מזכ"ל האו"ם עורר את זעמם של הישראלים כשקבע מספר שבועות לאחר הטבח שמתקפת חמאס בעוטף עזה "לא התרחשה בחלל ריק" (סמואלס וליס, 2023). הם כעסו מפני שהאמירה נתפסה כהאשמת הקורבן או כהמעטה בחומרם של האירועים. אבל אם נבחן את האמירה ללא המטען הרגשי – עובדתית זה נכון. כמו כל דבר אחר שקרה מאז ומעולם, גם השבעה באוקטובר לא התחוללה בחלל ריק. המחקר ההיסטורי מחפש את הגורמים והנסיבות להתרחשותם של אירועים, כי דבר לא מתגשם פתאום מתוך שום דבר. חשוב כמובן לא לבלבל בין הסבר להצדקה. הנה בכל זאת דוגמה מההיסטוריה של הנאציזם: אפשר לראות בהסכמי ורסאי טעות ואף עוול לגרמניה, ולהבין אותם כגורם מרכזי לעליית הנאצים לשלטון. ועדיין, ההסבר הזה לא מצדיק כהוא זה את הנאציזם ומעשיו.

אם נעשה זאת כהלכה, נגלה שהיכולת שלנו להסביר דברים היא מאד מרגיעה. אירועים חסרי פשר ושרירותיים הם מפחידים, בין השאר מכיוון שאין לנו דרך להתגונן מפניהם. פירוש האירועים בסדר של סיבה ותוצאה מחזיר אותם לתחום המוסבר והמובן, ולכן גם במידה מסוימת לתחום הדברים שנמצאים בשליטתנו.

בחלל הלא־דיוק בו התרחשו אירועי השבעה באוקטובר ישנם גם המעשים והמחדלים של הצד הישראלי, למשל.

הטווח הארוך. באחת השיחות לאחר המתקפה אמרתי את הדבר הבא שעודד מעט את בת שיחי ואותי: אנחנו הצאצאים של כל הקשוחות והקשוחים ששרדו את כל הדברים הכי גרועים שהיו להיסטוריה להציע לאנושות בכלל ולעם היהודי בפרט. עצם זה שאנחנו כאן, מדברים על זה, מוכיח את יכולת ההישרדות הפלאית שלנו. זאת אמירה נכונה עובדתית, גם אם היא מלווה בהרבה שאלות המשך כמו כמה, מי ואיך שרדו.

חבר נבון שהוא גם פסיכולוג לימד אותי פעם שבהתקף חרדה הדבר החשוב ביותר הוא לזכור (או להזכיר, בהתאם לתפקיד שאני ממלא בסיטואציה) שזה ייגמר. גם אם אותו רגע בזמן לא משתנה, יש כוח רב בעצם הידיעה שאני בתוך רגע כזה שמעצם טבעו יסתיים במקדם או במאוחר. לא מדובר כאן בשימוש לגמרי נאמן לתפיסת מקצבי הזמן – המהיר, הבינוני והארוך – של ברודל (Braudel), אבל אני מוצא את הפרספקטיבה הרחבה של המרחב והזמן מעט מרגיעה.¹

נחמה, כן או לא? באופן אירוני, אירועים חסרי תקדים שולחים אותנו לתור אחר תקדימים. בשיאה של מגפת הקורונה, כאשר המידע היה מועט ותרחישי האימה מרובים, אמריקאית בשם ניקי ברוגמן (Brueggeman) חיפשה כמו רבים אחרים נקודות אחיזה במציאות המעורערת. ברוגמן, בוגרת לימודי היסטוריה באוניברסיטת וושינגטון סטייט, מספרת כיצד מצאה אותן בנבירה ארכיונית במסמכים מהתקופה שבה הכתה השפעת הספרדית באזור בו היא מתגוררת. הנחמה נמצאה בהשוואה, הדומה והשונה, כאמור, ובידיעה שהסיפור ההיסטורי הסתיים בכך שהחברה ומרבית הפרטים שהרכיבו אותה שרדו ושגשגו. "ההיסטוריה היא תזכורת לכך שאנחנו לא לבד, ושזמנים קשים לא נמשכים לנצח", היא כותבת, "הישרדות אין משמעה להמשיך הלאה ולשכוח, אלא להמשיך ולשאת את הזיכרון. אלה ששרדו את השפעת הספרדית לא שכחו את הכאב והטראומה, אבל הם מצאו כיצד לאזן אותם בתוך חייהם. וכך גם אנחנו נעשה" (Brueggeman, 2021) [תרגום שלי].

1 ברודל, איש אסכולת האנאל הצרפתית, גרס כי מה שמכונה "הזמן הארוך" (La longue durée) והמרחב הגיאוגרפי משפיעים יותר מכל על ההיסטוריה האנושית, ולא פעולותיהם של יחידים או קבוצות בתקופה מסוימת (בן־עמי, 1996; ברודל, 2003).

מנגד, גיוס כזה של העבר עלול לעורר אי־נחת בקרב מי שהפכו את ההיסטוריה לעיסוקם המרכזי. לא בשל היחס האינסטרומנטלי להיסטוריה, אלא כיוון שניסיונם מראה שהיכרות מעמיקה עם סוגיה היסטורית תדגיש את ייחודיותה ולכן תהפוך אותה לשונה מכדי להועיל לנו בהשוואה. "היסטוריונים מציעים הקשר וניואנסים [...] הכנסת האירועים להקשרם עשויה לספק נחמה לפעמים, אך לעתים קרובות יותר ההקשר והניואנסים מרוקנים מתוכן את הנחמה שעשויים לספק תקדימים היסטוריים" כך כתבה החוקרת אשלי א. בון (Bowen, 2021) לאלה שלאחר ההסתערות על הקפיטול בשישה בינואר 2021 פנו אחורה בזמן בחיפוש אחר פשר לאירועים. האירועים עשויים להיות דומים אך הם אף פעם לא זהים. ובכלל, היא מבהירה (ומקדימה תשובה לדבריי כאן) "אין זה תפקידה העיקרי של ההיסטוריה לספק נחמה בעתות משבר או חרדה" (תרגום שלי).

אני סבור שאין בכך סתירה. הנחמה היא בתמונה הרחבה, פרטי המקרים לא חשובים כמו הידיעה שכבוצה – תהיה זו משפחה, אומה או האנושות כולה – שרדנו לספר. ההיסטוריה לא תפתור את הבעיות שלנו וגם לא תיתן לנו הסבר מקיף ומספק שלהן. היא כן יכולה לתת לנו נקודות אחיזה ועקרונות שיעזרו לנו לבנות תמונה מובנת יותר של המציאות, ובימים כאלה זה לא מעט.

מה עושים עם היסטוריה? פעמים רבות משמשת ההיסטוריה כמאגר אינסופי של דוגמאות לחיזוק טיעונים פוליטיים, ובעיתות משבר ועימות הדבר בולט עוד יותר. במובנה הרחב ביותר היסטוריה היא כל מה שקרה אי פעם, ועל כן אפשר למצוא בה בדרך כלל סימוכין לכל עמדה וטיעון. אומנם נובע מכך שלכל דוגמה כזו יכולה להימצא תמיד גם דוגמה נגדית, אך נראה שהביטול ההדדי הזה לא מונע מאיש להוסיף לדיון עוד אנקדוטה רלוונטית לכאורה. כך, במקום שמשאבי העבר ישמשו ללמידה והתפתחות, הם מנוצלים לאשרור עמדות המוצא של הצדדים הניצים. במיוחד עכשיו, עלינו לחשוב כיצד משמשת אותנו ההיסטוריה.

בעיצומה של מלחמת העולם השנייה כתב ההיסטוריון האמריקאי ג'ון הופ פרנקלין (Franklin) במאמרו "היסטוריה: נשק של מלחמה ושל שלום" (תרגום שלי) על הפוטנציאל הגלום במחקר ההיסטורי ובהיסטוריה עצמה. כפי שקובעת כותרת מאמרו, העבר יכול לשמש כמכשיר הרס רב עוצמה אך גם כמקור לבנייה וצמיחה. שתי האפשרויות ישנן: "אם נביט באופן מפוכח בנתיב התקדמותו של האדם, ניתן לומר בביטחון שההיסטוריה היא התגשמותם המתפתחת של ערכי הרוח האנושית,

על כל המופעים שלה". לשם הבהרה כדאי אולי להוסיף לציטוט – לטוב ולרע. פרנקלין אף טוען שכתחום דעת "ייתכן ששימוש בהיסטוריה כנשק של שלום תואם יותר את טבעה" (Franklin, 2001) [תרגום שלי].

העבר נותר קבוע, אבל אנחנו המתבוננים בו משתנים והמשמעות שאנחנו יוצקים בו משתנה על פי רצוננו ועל פי הצרכים הרגשיים או הפוליטיים שלנו. כשתלמיד או תלמידה שואלים לאן יתגלגלו האירועים אני מקפיד לענות שההכשרה שלי נוגעת לעבר ושאיני לא מוסמך לדבר על העתיד. באשר להווה, ישנה תחושה חזקה שאנחנו ניצבים על פרשת דרכים. בזמן ובמקום כזה, גיוס העבר למטרה המדכדכת של הנצחת ההווה נראה כמו בזבוז משווע.

נכתב בנובמבר 2023.

תודה לשרון הופשטיין חזני שעזרה לי לנסח את מחשבותיי, לאסף דה פריס שדיברן אותי להעלות את הדברים על הכתב, ולפרופ' אייל נווה וד"ר רועי וינטרוב על הקריאה וההערות.

מקורות

בן-עמי, ש' (1996). על הזמן הקצר ועל הזמן הארוך. זמנים: רבעון להיסטוריה 55, 14-27.

ברודל, פ' (2003). הים התיכון: מרחב והיסטוריה (יורם מלצר, תרגום) כרמל.

סמואלס, ב', ליס, י' (2023, 24 באוקטובר) מזכ"ל האו"ם: 'מתקפת חמאס לא התרחשה בחלל ריק, הפלסטינים נתונים ל-56 שנות כיבוש'. הארץ. <https://www.haaretz.co.il/news/politics/2023-10-24/ty-article/.premium/0000018b-62ab-d230-a1bf-6bbb98360000>

Bowen, A (February 2, 2021) **The Shoulder We Cry On**. Inside Higher Ed. <https://www.insidehighered.com/views/2021/02/03/it-not-history%E2%80%99s-primary-job-provide-comfort-times-crisis-or-solace-times-anxiety#>

Brueggeman, N (April 26, 2021). **How History Offers Comfort**. Washington University State website.

<https://cas.wsu.edu/2021/04/26/essay-how-history-offers-comfort/>

Franklin J.H. History – Weapon of War and Peace. **Phylon** Vol. 49, No. 3/4, 2001 (Originally Published: November 1944): pp. 267-276.

נעמה בנזימן

איור כריכת הספר "מדיר יאסין עד קמפ דיוויד, מאמרים אישיים, פוליטיים והיסטוריים",
מאת בני מוריס, הוצאת עם עובד 2018

זה לא אותו הבית, זה לא אותו הספר

טלי אשר

הטקסט הזה התפרסם ביום ראשון. או שני. או שלישי. ובכל הימים הללו לוח השנה הוסיף להתקבע על שבת, השבעה באוקטובר. תאריך שיתדפק על לבנו עוד ימים רבים. מועד שבו הבית, שאמור לשמש קן בטוח ומקום מקלט, הפך להיות מרחב לא מוגן, פרוץ לפורענות.

זיגמונד פרויד (Freud) השתמש במושג "האלביתי" (Das Unheimliche) כדי לתאר את האיום העולה מבית; את המצב שבו החיק המוכר והאינטימי, הופך להיות זר ומבעית (פרויד, 2012). ההפכפכות הזו במושג הבית עדיין טרייה אצלנו, ועימה הפלישה לבית, הנטישה מבית, חורבן הבית וגם הייחול לשיבה לבית.

במצב של פליטות פיזית ונפשית, הקמת מערך חינוכי למי שביתם לעולם לא ישוב להיות מה שהיה, אינה רק מעשה פדגוגי; זוהי פעולה של תיקון, שלכאורה משקמת בית ספר, אבל בראש ובראשונה מציעה בית. החינוך, הלימוד והשיח בונים את קירות הבית מחדש, לבנה לבנה, ולעתים לבנה אחת קדימה ושלוש לבנים לאחור.

להקמת הבית הזה התגייסו נשי ואנשי חינוך רבים מתוך מסירות, אכפתיות ומחויבות שאינה תלויה בדבר. כדי שהמעשה החינוכי עליו הם שוקדים יתקיים במלואו ויצליח לזכות באמון התלמידים, היה עליו להכיל את הביתי ואת האלביתי כאחד; לייצר עוגן שנותן מקום גם לתלישות, לזמן חדרות שנותנת מקום גם לעצב ולאפשר נראות שנותנת מקום גם לרצון להיעלם קצת.

הפילוסוף ואיש החינוך גסטון בשלאר (Bachelard) טוען כי אדם שאיבד את ביתו, ובתוך כך את הביטחונות הרגשיים הטמונים בו, חותר למצוא לו "את המחסה

המזערי ביותר" (בשלאר, 2020, עמ' 41). במציאות של משבר מתגלגל, המורה – שכמו תלמידה חוותה גם היא אימה ואובדן – הפכה להיות מחסה עבור התלמיד. ומלאכת ההוראה – אשר תובעת כוחות ומעניקה כוחות בה בעת – הפכה להיות מחסה עבור המורה. וההורים – שעד לא מזמן דגלו בחינוך לעצמאות – ישבו ליד המנהלת בארוחת הבוקר או קיבלו ביקור בית בחדר 2306, שתי קומות מעל, או נמצאו עם המתבגר שלהם 24/7.

במציאות הזו יש תלמיד שבעבר חיפש כל הזדמנות להיעדר מבית הספר, ופתאום דווקא התאוה אליו; ותלמיד שכמעט ולא החסיר ולו יום לימודים אחד, אך מצא עצמו מתקשה למצוא כוחות כדי לצאת מהחדר ולרדת ללובי; ויש תלמידה שלא העלתה על דעתה שאי פעם תתחבק עם המורה למתמטיקה, והנה דווקא היא זו שעזרה לה לאסוף את השברים.

בית הספר, שקם כמענה למי שנעקרו ממעונם, עיצב סדר יום, ומבעד לו שבו להתארגן מחדש סדרי עולם. בתוך הכאוס והיגון, מישוהו בכל זאת התייצב, התמיד להגיע, הציע פיסת דעת, הושיט אמפתיה. האלביתי חייב לנכוח גם בגבולות בית הספר, אבל הביתי נדרש להוסיף ולהיבנות בעקשנות עדינה.

מתוך התובנות שהצטברו עם פרוץ המלחמה, נתגבשה חוכמה חינוכית שלא הייתה יכולה להיווצר בחדרי ישיבות. חוכמה מהולה בחמלה, בתחושת שליחות וברוך. חוכמה שנקנתה מבעד לערפל, לכאב ולחוסר ודאות.

מעבר להוויית החירום ארכה שגרה חדשה, ואת קורותיה צריך היה להתקין מתוך שימת לב ערה לסוכני החינוך שמילאו את הרשת החינוכית בימי המלחמה; מתוך הקשבה לאלביתי שנשאו על כתפיהם ומתוך הביתי שהשכילו להעמיד.

הקן החי, כותב בשלאר, "נעשה לרגע אחד [...] מרכז של יקום. [...] אני מרים בעדינות ענף, הציפור נמצאת כאן, דוגרת על הביצים. הציפור אינה עפה. היא רק זעה מעט. אני רועד מהפחד לגרום לה לרעוד. [...] אט"אט [...] שוככים הפחד של הציפור והפחד שלי להפחיד אותה. [...] אשוב מחר" (שם, עמ' 152).

מנהלות, מורים, מומחי תוכן, כל אלה התייצבו יום אחד במטרה לכנות קן והצליחו להכשיר את הקרקע כדי לשוב למחרת. כך יום ועוד יום. לאט לאט, מרכז הכובד עבר מהשבעה באוקטובר ליום הזה, ליום הבא וממנו לעצם האפשרות לקיומו של מחר.

חוויתו תקופה משופעת באכזריות ובכאב, בטלטלה ובאבל, והיא שלחה אותנו לעצב מעשה חינוכי שצבינו שונה מזה שהיה נהוג עד היום. ככלים שלובים צריכים

להשתזר אלה באלה, ידע וחשיבה לצד חמלה ואכפתיות. נחיצותו של תמהיל זה לא תתפוגג עם סיום המלחמה ולא עם שובם של העקורים לבתיהם. "הקן", כותב בשלאר, "הוא ארעי, ולמרות זאת הוא מצית בכולנו חלימת ביטחון" (שם, עמ' 161). מעשה פדגוגי עשיר ומעמיק שמתקיים לצד עיבוי עולמות הנפש והרוח אינו רק צו השעה, כי אם שינוי בר קיימא שצריך להשפיע על מערכת החינוך על כל שדרותיה.

נכתב בנובמבר 2023.

מקורות

בשלאר, ג' (2020). הפואטיקה של החלל (מ' קדישזון, תרגום). בבל.
פרויד, ז' (2012). האלביתי (ר' גינזבורג, תרגום) רסלינג.

על הדיאלוג המתמשך עם האבל

נעמה לב ארי

הטקסט מוקדש לבני משפחתי היקרים,
משה-מוטי ודיאנה רוזן מקיבוץ ניר יצחק,
ולזכרה של אמי, הדסה רוזן.

בשעה שעולמו של אדם חשוך בעדו, כפי שאירע ביום השביעי בחודש אוקטובר 2023, אין לו אלא להרחיק מעט את הנפש מן ההתבוננות הישירה במראות אלה ולחלוק את הכאב עם הטקסט. קורא הוא בספר, ורואה עולם אחר (עגנון, 1935). הנה כך עולה לעתים טקסט כלשהו שספוג אצלנו זה מכבר בגוף ובתודעה, כדי להרהר בו מחדש. כמעט באופן אקראי, הוא עולה ומהדהד זיכרון רחוק של קריאה, שנעשה בהקשר אחר ובזמן אחר. או אז נדמה כי יש בו לנסח משהו חדש על המציאות הנוכחית של חיינו.

אחד הטקסטים האלה, שנמצאים מתאימים לנסיבות אירועי אוקטובר 2023, הוא "ביאת המשיח" (רביקוביץ, 1959). הוא אמנם ראוי להיות אפשרות אחת מני רבות, ובכל זאת נמצא בו איזה מעמד פואטי ואישי של עובדה נפשית נבחרת. אולי זו הפנייה הנרגשת למשיח קונקרטי או מטאפורי, אולי המשאלה האנושית העזה העומדת בלי מענה, אולי העמימות סביב מקומה וזמנה של הסיטואציה המתוארת בו, אולי סימני השאלה ביחס לזהותם של הדוברים בו, ואולי הממד המיוחד של שדה המתים הלוכד את החי. כל התמות והסממנים הפואטיים האלה מוצאים את מקומם הטבעי בתוך ימינו אלה. המרחב הפרשני ועוצמת הכאב שיש בו מחזיקים מעין

סיטואציה סמלית שניתנת להבנה על רקע אירועי המציאות הנוכחית ומהדהדת את הפער הרגשי המוכר לנו בין הצפוי למתמיה, בין המשאלה לבין השבר – פער שמקבל כאן ממדי עומק שלא ידענו, ומאפשר להתבונן בטקסט ולחשוב מחדש את השיח המתרחש בו.

במבנהו המיוחד של השיר הסיפורי – על שני חלקיו, ועל ההפרדה המובחנת בין קולותיה של הדוברת לקולותיהם של המאמינים – הוא נענה לצורך הרחוק לגעת בסיפור האקטואלי, לבחון את הפרקים שלו, למצוא בהם תמות חדשות, ולעמוד באי-ודאות של פרקים היסטוריים שטרם נכתבו. ראוי לומר כי השיר זכה לעיון נרחב ומעמיק אצל צמיר (2000), ואפילו עושר המשמעויות הנרטיביות שהיא מציעה מאפשר להוסיף בו הסתעפות תמטית חדשה, המותאמת לזמן הנוכחי.

לצד הטקסט השירי כשלעצמו וכיווני המחשבה העולים ממנו, נראה כי די בריבוי הצירופים לכותרת הטקסט העיוני המלווה אותו (צמיר, שם) כדי להבחין בהתאמתו לאירועי אוקטובר 2023: "המתים והחיים, המאמינים והעקורים"; "בין סיפור למשל, בין עבר להווה". כל הצמדים העקרוניים האלה מאפשרים את ההתבוננות הקונקרטית בטקסט, ואת הגמישות הפרשנית של מרכיביו. השיר הובן בשעתו כסיפור הנשען על פרשייה היסטורית, שבה המאמינים שמו מבטחם במשיח שקר, וכך הביאו עליהם את אסונם. והנה הוא ממשיך את דרכו באופן אנלוגי אל האכזבה האקטואלית, אל מפח הנפש הנוכחי, אל הטרגדיה האישית והלאומית העוטפת אותנו זה שבועות ארוכים.

ביאת המשיח

א

לִילָה תָּמִים עָמְדוּ אֲנָשִׁים עַל פֶּתַחם
לִילָה תָּמִים חָכוּ אֲנָשִׁים לְמִשִּׁיחַם,
שֶׁמָּכְרוּ בְּתִיָּהֶם לְזָרִים לְרִצּוֹנָם וְלֹא עַל כָּרְחָם
לֹא מִשִּׁיחַ כָּכָל הָאָדָם אֲשֶׁר יִתְנַחֵם.

המאמינים:

אִם אַתָּה לֹא תָבוֹא אֵלֵינוּ

מִי יָבוֹא?

אֵיךְ נִשְׁלִיךְ יְהֻנָּנוּ: בּוֹאָה!

וְלֹא יָבוֹא?
אִם מְכַרְנוּ אֶת כָּלֵי בֵיתֵנוּ
הָעֵבֶטֶנוּ אֶת נִכְסֵינוּ,
וְכִסְפֵנוּ צָרוּר אֶצְלָנוּ
כְּעוֹקְרִים לְלֶכֶת מִפֶּה –
וְעַמְדָנוּ עַל סֶף בֵּיתֵנוּ
שְׁאִינָנו לֹא עוֹד בֵּיתֵנוּ
וְחִכֵּינוּ לְאוֹשְׁפֵינוּ
הַיּוֹכֵל שְׁלֹא לָבוֹא?
אִם אַתָּה לֹא תָבוֹא אֵלֵינוּ
מִי יָבוֹא?
כָּלוּם אֶפְשָׁר שֶׁבְּקִשְׁנוּ: בּוֹאָה!
וְלֹא יָבוֹא?

ב
לִילָה תָמִים חָכוּ עַל פֶּתַחַם
מְשִׁיחַ לֹא בָּא אֲלֵיהֶם לְנַחוּתָם,
שָׁמָּה מְשִׁיחַ כָּכָל הָאָדָם
יַעַן הַפֶּךְ דְּבוּרוֹ וְנַחֲם.

הַמַּאמִּינִים:
כָּלוּם שָׁדָה שֶׁל מֵתִים לוֹכְדָת
אֶת הַחַי?
כָּלוּם שָׁדָה שֶׁל מֵתִים בּוֹלְעַת
אֶת הַחַי?
הִנֵּה בְּתִינוּ מְכּוּרִים
וְרַב הוֹנְנוּ לְאַחֲרִים
וּמְקוֹמָנוּ כְּשָׁדָה־מֵתִים
הֵם הָרַבִּים וְאַנְחָנוּ הַמַּעֲטִים.

כלום שָׁדָה שֶׁל מֵתִים לֹכֶדֶת
 אֶת הַחַיִּי?
 כלום שָׁדָה שֶׁל מֵתִים בּוֹלְעֶת
 אֶת הַחַיִּי?

ההתבוננות המסועפת שהטקסט מציע בין הסיפור ההיסטורי והמשיחי של השבתאות לבין הסיפור המיתולוגי של יציאת מצרים, ומשניהם גם אל הסיפור הציוני והמלחמה על הארץ, נדונה כאמור בהרחבה (צמיר, עמ' 55). ספק גורל, ספק ביטוי לנסיבות ולאילוצים פוליטיים, הסיפורים האלה כמו נועדו להמשיך זה את זה ולהצטרף לכדי תהליך היסטורי רציף, מהגולה לארץ ישראל, משעבוד לגאולה, ממוות לחיים, מחושך לאור. במידה מסוימת הם אמנם פועלים ומובנים כך, אבל בה בעת הם מתפקדים גם כאנלוגיים זה ליד זה, כסיפורי תחליף שנמשכים במציאות הקיומית ובתהליכי הקריאה והכתיבה עליה אל תוך ימינו אלה.

הטקסט עשוי כמחזה של דוברים, בעומס של מטאפורות ודימויים, והוא כמו מחפש בדיבור את קולו האותנטי ואת שפת זהותו. יש בו מן השפה המקראית (שפת הדוברת) ותמונותיה, יש בו מלשון חז"ל (שפת המאמינים) ומצביה, ויש בו מן השפה הרגשית המותאמת למצבי הנפש מלאי הבהלה הלכודים בו. תנועת השפה כמו מתכתבת עם המציאות נכוחה, כשהיא לוקחת את הדימויים הרחוקים של המשיח והמאמינים אל המקומות בהם עומדים אנחנו, החווים את שבר אוקטובר 2023.

מעשה הקריאה בשיר ובפרשנויות שנכתבו עליו, ומעשה הכתיבה של הטקסט הנוכחי, המהורהר משהו, הם הלוך וחזור קונקרטי ונפשי. שקלא וטריא של ציפיות ומשאלות, אכזבות ומשברים, סמיכות ושייכות אל מול בדידות קיומית. השיר סוחף אליו בסבך אפשרויות של הרגשה, והחזרה אליו בנסיבות הנוכחיות ממשיכה במובן מסוים את מסורת הקריאה שנעשתה בו עד כה. הנה כי כן, נוצרים מעגלי שיחה ישנים וחדשים להוסיף בהם פרשנות ומשמעות כדי ללכוד את הלכי הנפש של קבוצות ויחידים בדרך המותאמת לנו ולזמננו. לא די לנו לדבר על מוראות אוקטובר 2023 באופן ישיר, כפי שאנו ניבטים ושותפים יום ביומו למומחים או למומחים מטעם, לאנשי תקשורת ולבעלי ניסיון, כביכול. חוויית הטראומה זקוקה לשפה מורכבת יותר, שמחזיקה את כל אפשרויות ההבנה. הנפש זקוקה לשפה סמלית, ולמרחב הביניים שיש בו מקום לממד סובייקטיבי, כדי להכיל, להבין, לכאוב ולבטא.

השיר נוקט לשון רבים וניסוח כללי, ואינו מספר על קבוצה ספציפית ומזוהה, אלא מורה על האדם באשר הוא: "לילה תמים עמדו אנשים על פתחם, לילה תמים חיכו אנשים למשיחם". במובן זה יש בו אמירה עקרונית שמאפשרת לכל אחד מאתנו להשתייך ולהיות חלק. שפת הרבים מובנת כפנייה לקהל הציבורי והלאומי המתאבל, שבשמו ובשבילו הרוברת מקוננת (צמיר, עמ' 60). הקושי לזהות דובר ברור מתלכד עם סימני השאלה של העת הנוכחית. ובעצם כל אחד מאתנו עשוי לעמוד במקומו של אותו דובר, זה שמקונן על השבר ומספיד את המתים. השיח המתחלף בין הדמויות בטקסט יוצר איזו אשליה של דיאלוג, אך למעשה יש בו מן החיץ וההפרדה שביניהם, ולא מפגש של ממש.

גם החזרה המבנית, הלשונית והתמטית בין בתי השיר – על הדמיון והשוניות של מרכיביה הפואטיים – מהדהדת מוזיקליות של קינה. יש לפנינו מלשון ההרחקה, הפונה אל ה"הם", אותם אנשים שעמדו, ואותם אנשים שחיכו. יש כאן מן הסיפור האישי והמשותף לרבים, המנוסח בישירות הלשונית הפונה אל אותם ה"אנחנו" שביקשנו. יש בה מן החידתיות והערפול בדמותו של המושיע שאליו נושאים עיניים. ואולי אפשר להוסיף גם את התנועה הפואטית של המעבר הדינמי מן ההתבוננות באלה החווים את הטראומה לעברם של אלה המתבוננים בתוצאותיה.

נראה כי מטאפורת שדה המתים, הנוכחת בדברי המאמינים בחלקו השני של השיר, היא אחת המטאפורות המשמעותיות שבו, והיא בולטת בין השאר בהיותה מנוסחת בלשון נקבה. השדה נתפס כדמות נשית השולחת את ידיה המטאפוריות אל אותה אדמה של מתים, שלוכדת את החי ומחזירה אותו אל בטנה. פעולת הבליעה של החי מכוננת את הצומת הרגשי בין שדה הקרב לבין שדה העקורים, בין המתים לחיים, בין הניצולים מוכי הטראומה לאלה שלא ישובו. אפשר שחלקת השדה המדומיינת מבין שורות השיר של רביקוביץ היא דמות האם האוניברסלית הנאבקת על פרי בטנה, בטרם תיאלץ לוותר עליו. ואפשר שחלקת השדה היא אותו מקום קונקרטי של ההתרחשות הכאוטית בשבעה באוקטובר, אותו שדה מדמם שהכול הושלך בו.

הנפש ששואלת היום על קירות הבית שנפללו, ועל הנטישה והבדידות, כמו נמשכת בראייה לאחור אל התמיהה והתדהמה בשפת השיר. סימני השאלה המרובים שבטקסט הם כמבקשים לומר כי עכשיו כמו אז, אין לנו תשובות, אלא להיאחז באותן תופעות פואטיות ורגשיות המנוסחות כשאלות. בחיפוש אחר אפיק להטות את העצב, הכעס והחרדה, לא נותר אלא לתמוה ולשאול, איך הכול קרה,

והיכן היו הדמויות ההוריות הגדולות שהוליכו אותנו שולל. הנרטיב החדתי של השיר, אותה אי־נוחות שהוא מעורר, אותה תחושת חוסר ביטחון, כל אלה רודפים את תמונות המציאות שאחרי השיר, ומסוככים על הנפש. המראות הקשים שטרם התבררו במלואם אינם ניתנים לידיעה ולהבנה של ממש, אלא למחשבה בלבד, לתהייה, ולאותן שאלות שהזמן גרמן. כלום אפשר שביקשנו: בואה, ולא יבוא?

השיח העולה מן השיר של רביקוביץ מדהדד אפוא את כל השכבות התמטיות והפואטיות שעליהם דובר, וכעת הוא מביא אתו סיפור חדש. הכול יחד מצטבר לכדי הבנה של טראומה רדומה המתעוררת מחדש, לנוכח הקינה על חורבן הבית הפיזי ועל אובדן הביטחון בתחושת הבית. התפיסה הרעיונית והרגשית בדבר שייכות וביתיות לאומית נרעדה, ואולי נשברה. גם תחושת השייכות והביתיות שהייתה טמונה בחלקות השדה הירוקות, ובתוך הבתים המשפחתיים של קהילות כה מרובות, הכול נסדק, כחרס הנשבר.

רגשות של אבל ומלנכוליה נוכחים לפתע במלוא עוצמתם, והם נחוים מחדש בכל הממדים של התרחשותם. כל גוני המשמעות של האבל והמלנכוליה ארוגים זה בזה, ולוכדים את מצבי הנפש כמעט בלא הבחנה. יש כאן מתחושת האבל הפרטי על אובייקט קרוב, על אדם שידענו ואהבנו והכרנו. לצד זאת, אנו חווים כאמור את האבל על אובייקט מופשט, האבל על רעיון כלשהו, כמו ידיעת הביתיות והביטחון של אדם במקומו, בשדהו, בעירו או במולדתו. האבל והמלנכוליה עולים ובאים מן הטקסטים הפסיכואנליטיים של פרויד (1917) אל תוך השיר של רביקוביץ, בואכה אל ההווה הנוכחית. בהימשכותם הארוכה נראה כי החומרים הרגשיים האלה נוצקים בנו כטבע שני ואולי כתמה של זהות.

המועקה האישית והקולקטיבית מובנת גם בהשראת המטאפורה "שירת הטבועים", המופיעה בכותרת לספרו של גלוזמן (2018). בספר, העוסק בשירת שנות החמישים והשישים, לרבות בשירתה של דליה רביקוביץ, שירת הטבועים מדמה את אובדן האחיזה וההישמטות של פיסת הקרקע הקונקרטית והמטאפורית תחת רגלי הטובע. במובן זה, היא עוד דימוי הלוכד את הלך הרוח והאקלים התרבותי והחברתי שאנו עוסקים בו. ואולי לא מקרי הוא שהדימוי הנבחר כמאפיין את התקופה ההיא, ומותאם עד כאב לתקופתנו הנוכחית, צמח מדברים שאמרה המשוררת על שירתה הביוגרפית ועל שירתם של בני דורה (שם, עמ' 19). אי־אפשר להבין את היגון הפרטי, כך רומזת רביקוביץ, בלי להידרש לאותן בארות יגון המאפיינות את החברה הישראלית בת הזמן (שם, עמ' 20).

שירת הטבועים עושה אפוא את תנועתה מן השירה של רביקוביץ אל הפרשנויות שניתנו לה, ומשם אל הסיפור של אירועי אוקטובר הנוכחי. חשבנו שאת המציאות של עשרות השנים שחלפו ייחדנו לעיכול ולהבנה של טראומת השואה, על נדריה ואתרי הזיכרון שלה, והנה נמצא כי אתוס השואה שזור במידה מסוימת בתוך השבר הטראומטי החדש, וכי השפה שאנחנו מדברים בה את השבר הנוכחי זקוקה למילים של אז, לאותן מטאפורות ולאותם משקעים טקסטואליים שהכרנו. כולנו סובייקטים הנושאים את הזיכרון ההיסטורי, ואנו מדברים אותו שוב כמתרחש בהווה מתמשך, דיבור שיש בו ממד א־זמני.

אותה תמונה של "אנשים" באשר הם, העומדים ומחכים, וקוראים ומבקשים, ובסופו של דבר נעזבים אל נפשם, היא תמונת השיר של רביקוביץ, ובה בעת תמונת המציאות של אירועי אוקטובר 2023. העקורים והמהגרים, הפליטים והטבועים, המתים והחיים, אלה הם אפשרויות ההרגשה שלנו, אז כן עתה. ובכל זאת, לצד כל אלה, יש בנו גם צורך עיקש לשאת את פנינו הלאה, להמשיך את הדרך, למצוא בה איזה עוגן ספרותי ואנושי, במקום מעורער של אי־ודאות מתמשכת. ואולי היחס המורכב המתקיים בטראומה בין ה"אני" לבין האחר, ואולי הסיפור האישי הכרוך בסיפורו של האחר, הם יהיו הנחמה והתקווה. הטראומה עצמה מוליכה למפגש עם האחר, והיא נגלית ומוכנת מבעד לאפשרות הטמונה בהקשבה לכאבו.

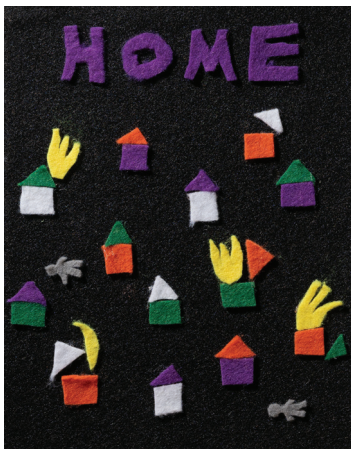
נכתב בתחילת דצמבר 2023.

מקורות

- גלוזמן, מ' (2018). שירת הטבועים, המלנכוליה של הריבונות בשירה העברית בשנות החמישים והשישים. אוניברסיטת חיפה וידיעות ספרים.
- עגנון, ש"י (1993 [1935]). סיפור פשוט. שוקן, ירושלים ותל אביב (עמ' 19).
- פרויד, ז' (2008 [1917]). אבל ומלנכוליה (מתרגם: א' טננבאום). מבחר כתבים ד'. רסלינג, תל אביב.
- צמיר, ח' (2000). המתים והחיים, המאמינים והעקורים: דליה רביקוביץ מקוננת ונביא. קריאה בשיר "ביאת המשיח". מכאן, א, 63-44.
- רביקוביץ, ד' (1959). ביאת המשיח. אהבת תפוח הזהב. ספריית פועלים, הקיבוץ הארצי, תל אביב (עמ' 23).

אלה מעיין

מתוך הסידרה 'Burning Homes', נובמבר 2023

הטרגדיה הישראלית כהגשמה עכשווית של המלך ליר

נמרוד אלוני

איך תאלמנה דום שפתי אמת
בנפול מלכות בפח החנופה?
היושר הוא מצווה מול כסל מלך!*

אנחנו חיים וחווים טרגדיה ישראלית. זו עובדה שרשומה בלב ובשכל של כולנו, ולא צריכה הוכחה. אך כפי ש"כל משפחה אומללה – אומללה בדרכה שלה" (טולסטוי, אנה קרנינה), כך לכל טרגדיה הגיונות משלה: יסודה באב־טיפוס של כשל בהתנהלות האנושית, דפוס פגום של הרס עצמי, שמביא על בני אדם שכול, חורבן ואומללות. גם לטרגדיה הישראלית שלנו דרך משלה: הגשמה עכשווית של הטרגדיה השייקספירית של המלך ליר, בגרסה שמאיימת למוטט חזון והגשמה של בית לאומי בטוח לעם היהודי אחרי עידן של פרעות ושואה, וגזרת אסונות, התפרקות ואולי אף חידלון על חברה משגשגת ועתירת הישגים.

הכשל הוא בהתכחשות לאמת ולצדק: חולשת אופי "מעוותת עיני חכמים ומסלפת דברי צדיקים"; משביתה את התבונה, משבשת את שיקול הדעת, מכוננת תפיסת־מציאות לקויה – והמחיר, גם אם יגיע באיחור, יהיה קטסטרופלי. המלך ליר העדיף חנופה על יושרה, הפקיר את גורלו בידי בנות בלייעל, וגזר מוות על

* שייקספיר, ר' (1971 [1605]). המלך ליר (מערכה 1, תמונה 1, תרגום: א' שלונסקי). בתוך: תרגומים משירת העולם: מחזות. ירושלים: ספרית פועלים.

עצמו ועל כל בני משפחתו. ואצלנו, מאז הניצחון הגדול בששת הימים – גבה לבם של מרבית הישראלים, הפציעה יוהרת ה"אני ואפסי עוד", עלה ופרח הביטחון המופרז בכוח הכוח, והסלימה החמדנות הפנאטית בדמות גאולה משיחית בימינו בכל חלקי ארץ ישראל.

אבל לשקר אין רגליים, ולאשליה, להונאה העצמית, לתודעה הכוזבת ולהתערבות האלוהית אין שחר בעולם האמת – בעולם העובדות והראיות הממשיות. כי בלי התמודדות רצינונית ואמיצה עם הסוגיה הפלסטינית ואזרחי המדינה הערבים ועם זכויות היתר ותרומת החסר של החרדים, ובלי הידרשות מושכלת ואחראית לביסוס הצדק החברתי והלכידות החברתית ולחיזוק החינוך וההשכלה הגבוהה – בלי כל אלה, אין לישראל קיימות בעולם האמיתי. מאוקטובר 2023 אלה כבר אינם איומים. הבית כולו הזדעזע. זה כבר לא רק שיח שנאה ופלגנות, הרס השירות הציבורי והחברת יסודות הדמוקרטיה. זה גם המחדל הנורא של השבויים בקונספציה, ובעקבותיו ההפקרות והמחיר הקטסטרופלי – המתקפה הרצחנית של חמאס בעוטף עזה, הדאגה לגורלם של מאות חטופים והמלחמה בחזית הדרומית והצפונית. אנחנו חווים טרגדיה שלא נודעה כדוגמתה מאז הקמת המדינה.

הכול קם ונופל על ראייה נכוחה של המציאות ועל יושרת האישיות – כך במלך ליר וכך בישראל. נכון שאנחנו ברגע היסטורי של "פוסט-אמת". תאגידים גונבי דעת ופוליטיקאים מהנדסי תודעה הטמיעו בציבור את הדעה הקדומה שבעולם הערכי הכול יחסי, ושהאמת היא רק בעיני המתבונן – כי כך אפשר לתמרן את בני האדם על פי כל צורך ואינטרס עד שקוהות עיניהם להבחין בין יושרה להונאה, בין תרבות לבידור, בין דמוקרטיה לפופוליזם, בין צדק לעוול ובין מקדמי הטוב המשותף למחריביו. אפשר לטמטם את הציבור ולגרום לו ללכת שבי אחר מנהיגים בריונים ונקלים, אך סופו של דבר את המשברים והאסונות אי-אפשר לבטל בלהג ההתכחשות – לא בעולם האנושי של התרבות והקרת הדמוקרטיה והצדק החברתי ולא בעולם הטבע והקרת היציבות האקלימית והקיימות הסביבתית.

"לא כלום – סופו לא כלום", פוקד ליר של שייקספיר במערכה הראשונה, ו"לא יהיה כלום, כי אין כלום", מתהדר נתניהו של ישראל. שניהם מבקשים לאיין כל רמז להיגיון, כל בדל ראייה, כל אמת מזדקרת וכל נורמה של צדק בדרכם אל הגשמת גדולותם. וכדי לבסס את מעמדם יעדיפו חנפנים ומלחכי פנכה על פני גדולים בשכל וביושר. בטרגדיה השייקספירית של המלך ליר יושרה נענשת וחנופה מתגמלת. וכך גם בישראל של השנים האחרונות: מיטב הביטחוניסטים עם קבלות, מיטב

חוקרי האקדמיה ומיטב המומחים והמקצוענים ויוצרי התרבות – כל אלה שקנו לעצמם שם טוב במילים ובמעשים – כולם מודרים ומסולקים מהמנהיגות המובילה של בניין הארץ. במקומם, מקודמת לחזית ההנהגה עדת בריונים וחסרי כישורים שכל סגולתם בהתרפסות משרתת וחנפנית לצורכי האדרת המנהיג ובניין דימויו כמתנת האלוהים. "כשסחי דבק בסחי", כותב שייקספיר, התוצאה היא ש"רשע מרשיע חסד ובינה".¹

המלך ליר תוקף את חברו הנאמן הדוכס מקנט, בטענה כי הוא "סורר [...] במצח נחושה הרהבת עוז הפרד בין משפטי לשלטוני"² – כאילו המלך הוא החוק. אך בחברה מתוקנת לא השליט קובע את המוסרי והצודק, ואין הוא עומד מעל החוק, אלא על פי תשתיות המוסר והצדק הכלל-אנושיות והעל-זמניות יש לשפוט את טיבו של כל שליט ושליט – כאחד האדם. כמו קורדיליה "ישרת הלבב" שאהבתה "עזה משפת-לשון",³ והחבר הנאמן קנט ש"אוהב את היושר", "מתפלל לניצחונה של האמת" ואומר את שנכון וראוי ולא את שמבקשים לשמוע, כך בטרגדיה הישראלית מיטב בניה ובנותיה של הארץ מבקשים כי "ציון במשפט תיפדה", שתתקיים הפרדת המשפט מהשלטון, ששום אדם לא יועמד מעל החוק, וש"השכל לא יקוצץ" לקידום טובות הנאה שלטוניות. זו ההתנגדות למהפכה המשטרית ולעיצוב המדינה כדיקטטורה דתית-לאומנית. זה המאבק להשבת סדרי מדינה שבבסיסם ההגינות, היושרה, ההשכלה, ההיגיון, המקצוענות והאחריות.

בסוף הגיעה המלחמה – "גלגל אישה של גיהנום",⁴ אסונות, זוועות ושפיכות דמים – גם שם, גם כאן. כמו קנט שהצהיר בעוז, "כל עוד גרוני עמי לצעוק, אצעק חמס!",⁵ כך מאות אלפי מפגינים הזהירו במשך חודשים מהאסונות הצפויים לנו מממשלת החורבן – והנה חמאס. השליטים, גם שם גם כאן, בנפשם היהירה ובהיגיון העוועים שלהם בחרו "לתת שכר לנגע הממאיר" ו"להרוג את הרופאים",⁶ להעמיק את החוליים ולקצץ בכוחות המחיים, וכך להגשים את הטרגדיה על סופה המר ואימת החידלון.

- 1 מערכה 4, תמונה 2
- 2 מערכה 1, תמונה 1
- 3 שם
- 4 מערכה 4, תמונה 7
- 5 מערכה 1, תמונה 1
- 6 שם

הלוואי שנדע להתעשת. כמו שאנו לומדים את המלך ליר כדי להתוודע לתהומות נפש האדם וכדי להחכים מלקחי הטרגדיה, וכמו שאנו מקדישים רגש ומחשבה לטרגדיה של מלחמת יום הכיפורים ונשבעים שלא לחטוא שוב ב"קונספציה" שהורתה בחטא היוהרה, נדע יום אחד, בימים טובים של פיקחון ויושרה, להביט לאחור אל הטרגדיה הישראלית ולהישבע אמונים ללקחיה.

נכתב בנובמבר 2023.

משהו חדש, זמני

עופרי מישוב

הגעתי לאשכול לפני 22 שנים בעקבות נדב בעלי, בן מושב אוהד, הקמנו יחד את ביתנו במושב, ומאז המועצה האזורית אשכול היא ביתי.

בשבת, בשבעה באוקטובר 2023, התעוררנו בשעה 6:30 לקולות מלחמה: רעש של מטחים, שיגורים, יירוטים ואזעקות "צבע אדום". אנחנו מורגלים ב"צבע אדום", אבל הבנו מיד שמשהו חריג קורה כאן, אם כי כמוכן לא הבנו עד כמה. נוגה בתי הבכורה הייתה הראשונה שהתחילה כבר ב־6:40 לקבל הודעות מחבריה לשכבה שיש אצלם בבית מחבלים, ששורפים להם את הבית ושיזעיקו עזרה. בתחילה לא האמנו. אייאפשר היה להאמין. אמרתי לנוגה שתכבה את הטלפון, שהחברים סתם מלחיצים אותה, זה לא יכול להיות, זה לא הגיוני! הלב והראש לא יכלו להאמין להודעות האלה. לצערנו, מהר מאוד הבנו שזה אכן המצב, ושהמחבלים נמצאים בכל רחבי המועצה בכמויות גדולות (ועדיין לא הבנו עד כמה). היינו בבית בפחד, שומרים ליד החלונות. אנחנו לא נושאים נשק, ולכן חיכינו עם סכיני מטבח. הילדים כל העת מקבלים הודעות "הצילו" מחבריהם, ומבקשים מנדב וממני שנעשה משהו, שנעזור לחברים שלהם, ואין לנו מה לעשות. תחושת פחד וחוסר אונים שלא ניתן להסביר במילים. אנחנו חוששים להישאר בבית, ועם זאת חוששים לעלות לרכב ולברוח, וכל הזמן דואגים לכל כך הרבה אנשים. כעבור כמה שעות של התלבטויות אם לצאת או להישאר, בסביבות השעה 13:00, כשאנחנו שומעים יריות ברקע, אמרתי לנדב שלא אוכל להתמודד עם היתקלות של מחבלים, חייבים לצאת לפני שיגיעו אלינו. החלטנו לברוח מהציאה האחורית של המושב דרך החממות וכביש השדות. בתוך חמש דקות עלינו לאוטו ובנסיעה מתוחה ודרוכה יצאנו מהתופת.

הגענו לקיבוץ משאבי שדה, קיבלנו חדר ב"כפר הנופש" בקיבוץ. שש נפשות בחדר – זוג וארבעה מתבגרים. בלילה, בחדר בקיבוץ, אני מרימה את הראש, פוקחת את העיניים ורואה את כולם ישנים לידי על המזרנים, ואני אומרת בלב, תודה. תודה שכולם כאן שוכבים לצדי בחדר אחד. ואומרת בלב, סליחה. סליחה לילדים שלי שחווים זוויות וסליחה לכל החברים שלנו שלא הצלחנו להגיע אליהם ולהציל אותם.

מאז אותה שבת שבה התרחשו הזוויות הנוראיות ביותר בקהילה שלי, אני פליטה. נתלשתי מביתי, ובמזל גדול, אני וכל המשפחה שלי, גם המורחבת, בחיים. בחיים, אבל עם לב שבור. בחודש וחצי האחרונים אני נמצאת בקיבוץ משאבי שדה עם רוב הקהילה שלי, שקועה בעשייה, בניסיון לייצר מסגרות חינוך איכותיות עבור הילדים שלנו, מתוך הבנה עמוקה עד כמה הן חיוניות, עד כמה הן שומרות על החוסן הנפשי שלנו ומצילות את חיי ילדינו. מנסה ליצור משהו חדש, זמני.

כעת, כשיש לי הזדמנות לשתף מהחוויות שלי, אני בוחרת להציג לכם תמונות של המרחבים המדהימים שיש לנו במועצה שצולמו לפני השבת הנוראה. באמצעות התמונות אני חוזרת לרגע לאותם ימים של תום ושל חסד, חוזרת לרגע אל ביתי, אל ארץ אהבתי, ונזכרת בחוויות שנוצרו שם. כשנשוב הביתה, כבר לא נהיה אותם אנשים, אך כולי תקווה שנמשיך להפיץ אהבה ושמחה לעולם, כי זו הקהילה שלי, זה הבית שלי.

נכתב בנובמבר 2023.

צילום: מרים בן גיגי

"גן הוא היפוכה של אלימות"

הטבע כמרפא בעיתות מלחמה

נטע בר־יוסף פז ודפנה גן

תמיהה / טוביה ריבנר

אחרי כל מה שהיה
אם אתה עוד מסגל לשמע את השחרור
את העפרוני המציץ השכם בבקר והבלבול והצופית
אל תתמה ששמחה היא לראות עננים נשאים ברוח
לשתת את קפה הבקר, לדעת לכצע את כל צרכי הגוף
ללכת בשבילים בלי מקל
ולראות את הצבעים לזהטים אחרי השקיעה.
בן אדם מסגל לשאת כמעט הכל
ואיש אינו יכול לדעת מתי והיכן
תכניע אותו השמחה.

במרכזו של השיר "תמיהה" מאת טוביה ריבנר יש תיאור טבע ארץ־ישראלי מקומי ונפוץ – השחרור, העפרוני והבולבול, כמו גם שקיעה צבעונית ועננים. מתוך הכרת תודה, צניעות רבה והכרת ה"יש", הטבע כאן בטקסט מוצג כחלק ממה שהאדם זוכה לחוות בכל חושיו והוא מוצג בשיר כתמצית הטוב – כמה שעשוי להעניק שמחה לאדם החווה.

בתשתית הטקסט מונחת איזו חוויה של חיים ארוכים, שניתן לפרשה גם כחוויה טראומטית – "אחרי כל מה שהיה" וגם "אדם מסוגל לשאת כמעט הכול". על אף כל מה שהיה, היכולת להתבונן בטבע ולהאזין לו, כמו גם ההתנסות בהליכה

בו, מוצגות כמה שעדיין בכוחו לחולל שמחה כה עזה, עד כדי כך שהיא מוצגת באמצעות האוקסימורון לפיו היא מכניעה את האדם. יתרה מזאת, הטבע מוצג בהקבלה לצרכי הגוף הבסיסיים ביותר ועל כן מתפרש אף הוא כצורך קיומי. אכן, הקרבה שבני אדם חשים לטבע וההזדהות שלהם עימו, כתכונות מולדות הטבעות באדם, זכתה לשם "ביופיליה" (Biophilia) שפירושו אהבת הטבע (Wilson, 2017). למעשה, ההיסטוריה האבולוציונית של האדם מראה כי הוא היה חלק בלתי נפרד מהטבע, ולכן דרך החיים המודרנית בחברה המערבית מנוגדת באופן דרמטי לטבע המקורי של האדם. מכאן נובעים רבים מהקשיים ומהמצוקות של האדם כיום (Gullone, 2000). לפיכך, לא מפתיע שחוקרים מצביעים על השתנות בטבע כנחוצה וכחיונית לקיום האנושי ואף מוכיחים כי לטבע יש כוח לרפא את בני האדם – מבחינה פיזיולוגית, פסיכולוגית ורוחנית. מחקרים מראים כי השהיה בטבע משפיעה על לחץ הדם (Ideno et al., 2017) ועל המערכת החיסונית (Wen et al., 2019). לראייה, חולים המאושפזים בחדר בית חולים עם חלון הפונה אל הטבע, סובלים פחות מכאבים ומבריאים מהר יותר מאלה המאושפזים בחדר ללא חלון הפונה אל הנוף (Totaforti, 2018).

לא זו בלבד, חוקרים גם מתארים את התופעה המכונה "אמבטיית יער" (Forest Bathing), שהייה אופפת-כול ("Immersive") ביער, כמעין חיץ ("Buffer") בין המציאות היומיומית לבין האדם. במהלך המעבר מהמרחב היומיומי אל המרחב הטבעי, מקיף את האדם מעין אזור מפורז וניטרלי שמפריד את האדם מכל מה שמתרחש סביבו. הפרדה זו מאפשרת לאדם להתכנס אל תוך המרחב הפנימי שלו ולהתבונן החוצה בנחת מתוך תחושה של שלווה ופנאי. שהייה ביער הוכחה כמפחיתה רגשות שליליים, עייפות, מתח ודיכאון, וכמגבירה רגשות חיוביים, תחושת חיוניות, קשרי ידידות ויכולות קשיבות ("Mindfulness") (Muro et al., 2022).

במחקרים נוספים הטבע מוכח כמרפא: שהייה בטבע גורמת לבני האדם לחוש בטוחים ומוגנים יותר, היא מטפחת תחושה של נוחות כללית ומעניקה אנרגיה וכוחות מחודשים לנפש ולגוף. במיוחד נכון הדבר לאנשים שנמצאים במצבי לחץ, כגון עימותים מתמשכים, שכן הטבע המתפקד כ"אזור חיץ" מסוגל לרכך את השפעתם השלילית על האדם (Uhlmann, 2018; Gharipour & Zimring, 2005). בעקבות זאת, ההבנה שלנו כנשות חינוך, כחוקרות וכבני אדם, לפיה לשהייה בטבע יש יתרונות בימי שגרה, הועצמה ביתר שאת בימי המלחמה האלה, והבנו

שהחוץ הוא הכרחי עבור כל אדם בימים קשים אלה. המילים "אַחֲרֵי כָּל מָה שֶׁהָיָה" קיבלו משמעות חדשה כשהסמסטר נפתח במצב לאומי כולל של חיים המתנהלים בצל טראומת המחדל והטבח של השבעה באוקטובר 2023. זאת בנוסף לשגרה שבה העורך מופגז בטיילים ואנשי ונשות הסגל כמו גם תלמידים ותלמידות מפונים ומפונות מבתיהן, בני זוגם נמצאים במילואים, ובני המשפחה של חלקן בין הקורבנות הרבים. "בֶּן אָדָם מְסָגֵל לְשֵׂאת כְּמַעַט הַכֹּל" אך הוא זקוק לעזרה מהסוכבים אותו כדי להתמודד עם הקושי, להתרומם מתוכו, ולחזור לחיבור המולד הקיים בינו לבין עצמו ולאפשרות להתפעל ולהתפלא אל מול הטבע והעולם.

לשם כך, האדם זקוק למבוגר אחד לפחות שילווה אותו כדי "לגלות מחדש את השמחה, ההתרגשות והמסתורין הגלומים בעולם שבו אנו חיים" (Carson, 1956). בהתבסס על דבריה של רייצ'ל קרסון, "האם המייסדת" של "התנועה להגנת הטבע" בארצות הברית, סטודנט צריך מורה אחד לפחות שייקח אותו החוצה וייתן לו, אפילו לרגע, את האפשרות לחוות, להתבונן ולהתפעל – ולאור כל המחקרים המצביעים על נחיצות הטבע לבריאות הנפשית והגופנית – גם להירפא.

בלימודי התואר השני בחינוך סביבתי, שבו לומדים מורות, מורים, וגננות, העיקרון המנחה את הלימודים זה כמה שנים הוא שללמידה בטבע יש חשיבות. גם השנה הוא יושם בכל הקורסים במהלך הסמסטר, אלא שהפעם לא הייתה כלל למידה בכיתה. הלמידה כולה התרחשה במרחבי הטבע, בכפוף להנחיות פיקוד העורף ובמרחבים שאינם נמצאים תחת איום טילים. כך למשל, טיילנו ולמדנו בנחל אלכסנדר, ברמת הנדיב ובכרמל. במסגרת המפגשים ניכר כוח הריפוי של הטבע. בסוף יום לימודים באגמון חפר, לדוגמה, סטודנטית שהצליחה להביא את עצמה, למרות הכול, להיות נוכחת וקשובה ביום הלימודים סיכמה את החוויה ואמרה: "עכשיו אני יכולה לנשום". הסטודנטית ביטאה את תחושתם של כל חברי הקבוצה שהודו על ההזדמנות לצאת לטבע, מה שבשל המלחמה נמנע מהם לעשות ביומיום. אירוע נוסף התרחש ליד החממה האקולוגית בעין-שמר. בזמן הלמידה הייתה מתקפת טילים על מרכז הארץ (ולא בעין-שמר), ומכשירי הטלפון של כל המשתתפים החלו להתריע. הורים מודאגים רבים לתלמידיהן של הסטודנטיות התקשרו ללא הרף והייתה תחושת מצוקה עזה בקרב כל המשתתפים. לאחר זמן מה, ליד נחל עירון, תרגלנו הקשבה והתבוננות זה בזה ובטבע הסובב אותנו. התרגיל אפשר לכולנו לעצור, להאט ולהירגע והלמידה לאחר מכן הייתה מעמיקה ומיטיבה.

בלימודי התואר הראשון בנתיב יסודות בחינוך: רוח, גוף ונפש, וכן בקורסי אנגלית כשפת ההוראה (EMI) ובלימודי הספרות, מצאנו לנכון להעלות את כמות הלימודים החוץ-כיתתיים וקיימנו שיעורי התבוננות במרחבי הטבע העירוני של הסמינר, במכתש רמון, וכן בבוסתן של מוזיאון ארץ-ישראל השכן. דרור בורשטיין מתאר את חוויית הביקור שלו בבוסתן כך: "מצד אחד תנועה מהירה, תכליתית ורועשת בקווים ישרים ברחובות התוחמים את הגן, ומצד שני תנועה שקטה שדומה לתנועת חילזון שיכור במרחב הבוסתן שבין הרחובות. החילזון הוא כותב הרשימה הזאת. הולך לאט בתנועה חסרת תכלית. נעצר, מתיישב, נשען. הגן כולו הוא קונכיתו. והיא דקה מאוד. דקה כאוויר" (בורשטיין, 2023). גם סטודנטית מלימודי הנתיב תיארה באופן דומה את השהות בבוסתן וסיפרה שלא הביטה כלל בטלפון מהרגע שנכנסה לבוסתן ועד שיצאה ממנו (כשעה וחצי). היא הוסיפה ואמרה שזו הפעם הראשונה שחוותה שקט ושלווה מאז פרצה המלחמה. סטודנטית נוספת שיתפה, לאור ההנחיות שקיבלו מאיתנו, שמעולם לא העלתה בדעתה שזו בכלל אפשרות לשבת בשקט ולהתבונן בעץ ובנוף ושמעכשיו היא תבחר לעשות זאת. בורשטיין מוסיף: "גן הוא המיטב שאדם יכול לעשות בעולם, כלומר במרחב ובזמן. לכן גן הוא היפוכה של אלימות. הוא מרחב של צמיחה, של עדינות ושל משמעות. במילים אחרות, היחס בין גן למרחב היומיומי הוא כמו היחס בין שירה לדיבור הרגיל" (בורשטיין, שם). אכן כך הדבר, בקורס האנגלית הסטודנטים יצאו להתבוננות בעקבות קריאה בשירה של מרי אוליבר "When I am Among the Trees" (Oliver, 2017). סטודנטית הודתה על האפשרות לעצור, להתבונן, לעצום עיניים ולחוש בחמימות השמש ובאוויר הנוגע בעורה, חוויה שנאלצה להימנע ממנה עד כה בעקבות המלחמה.

אומנם, אף כי אנו בני האדם החיים כאן שרויים בסערה עזה שבני אדם חוללו, הטבע על מרכיביו השונים – בעלי חיים, צמחים, אוויר, אדמה ומים – ממשיך בשלו. אנו מתרגשים למראה הטבע, נרגעים וחשים הקלה והחלמה, בעוד הציפורים ממשיכות לקנן ולנודד, מזג האוויר משתנה והצמיחה והפריחה נמשכות. "מתחת עננים כבדים, במלאת חודשיים למלחמה, נעצרתי ליד עץ חרוב בתוך הגן, [...] פרצתי בבכי. העץ, כמדומה, לא נבהל מההתפרצות וקיבל אותי בהבנה", מסביר בורשטיין. מתוך כך, כה חשוב הוא תפקידנו כנשות חינוך לזמן עבור עצמנו ותלמידותינו את האפשרות הזאת של קרבה וחיבור בינינו לבין הטבע, שכמונו, המורות, יקבל את הסערה הנפשית בהבנה. הדבר נכון בימי שיגרה וביתר שאת בימי

המלחמה והמשבר הנוכחיים. אם ננחה את הסטודנטיות "לשמע את השחרור את העפרוני המציץ השכם בבקר והבלבול והצופית" ו-"ללקת בשבילים [...] ולראות את הצבעים לוהטים אחרי השקיעה", נאפשר להם גם את הרגע המיוחד שבו תכניע אותם השמחה ונפשם וגופם ימצאו מרפא, ולו לרגע אחד.

מקורות

- בורשטיין, ד' (2023, 20 בדצמבר). זה אחד המקומות היפים ביותר בעיר. הארץ.
<https://www.haaretz.co.il/magazine/the-edge/2023-12-20/ty-article/.highlight/0000018c-875d-d9c6-a1dd-f77fb4630000>
- ריבנר, ט' (2011). תמיהה. שירים סותרים. אבן-חושן, תל אביב.
- Carson, R. (1956). **Help Your Child to Wonder**. Council of Liberal Churches (Universalist-Unitarian) Incorporated, Division of Education.
- Gharipour, M., & Zimring, C. (2005). Design of gardens in healthcare facilities. **Environmental Exposure and Health**. Southampton: WIT Press.
- Gullone, E. (2000). The biophilia hypothesis and life in the 21st century: increasing mental health or increasing pathology? **Journal of Happiness Studies**, 1(3), 293-322.
- Ideno, Y., Hayashi, K., Abe, Y., Ueda, K., Iso, H., Noda, M., ... & Suzuki, S. (2017). Blood pressure-lowering effect of Shinrin-yoku (Forest bathing): A systematic review and meta-analysis. **BMC. Complementary and Alternative Medicine**, 17, 1-12.
- Muro, A., Feliu-Soler, A., Canals, J., Parrado, E., & Sanz, A. (2022). Psychological benefits of Forest Bathing during the COVID-19 pandemic: A pilot study in a Mediterranean forest close to urban areas. **Journal of Forest Research**, 27(1), 71-75.
- Oliver, M. (2017). **Devotions: The Selected Poems of Mary Oliver**. New York: Penguin.
- Totaforti, S. (2018). Applying the benefits of biophilic theory to hospital design. **City, Territory and Architecture**, 5, 1-9.
- Uhlmann, K., Lin, B., & Ross, H. (2018). Who cares? The importance of emotional connection with nature to ensure food security and wellbeing in cities. **Sustainability**, 10(6), 1844.

- Wen, Y., Yan, Q., Pan, Y., Gu, X., & Liu, Y. (2019). Medical empirical research on forest bathing (Shinrin-yoku): A systematic review. **Environmental health and preventive medicine**, 24(1), 1-21.
- Wilson, E. O. (2017). Biophilia and the conservation ethic. **Evolutionary perspectives on environmental problems**. Milton Park, Abingdon, Oxon; New York, NY: Routledge. 250-258

גסטון צבי איצקוביץ
מתוך: מערבולת, 2018

ללא כותרת (סימסים), 2018

מערבולת, 2018

ללא כותרת (נדג' ואל־מנסורא), 2018

ללא כותרת (נדג' ואל-מנסורא), 2018

מסע אופקים

שי פרוגל, אדיב גל, מייטרי שחם

ביום חמישי, 16 בנובמבר 2023, כחודש וחצי לאחר אותה "שבת שחורה" של שבעה באוקטובר שבה פלשו אלפי מחבלים מעזה לדרום הארץ, הוצאנו קבוצה של נערות ונערים מהעיר אופקים למסע של יום במכתש רמון. חשבנו שמסע כזה שמוציא למרחב אחר ולזמן אחר עשוי לסייע לנוער לפרוק מעט מהמטען הרגשי הכבד, ואולי אף להרים את הראש ולהתבונן שוב קדימה ולא רק אחורה לאירוע האיום. לפחות ממהלכו ומתגובות המשתתפים, אפשר ללמוד שהמסע במכתש היה סיפור הצלחה, ואף מעבר למצופה. קרבה גדולה נוצרה בין בני נוער שלא הכירו לפני המסע, והשיחות שהפליגו הרחק היוו מצע לחוויה ייחודית שמעבר לפרוקן רגשי בלבד. קשר אמיץ נוצר גם בינינו, כמובילי המסע, לבין בני הנוער והצוות החינוכי המלווה. קשר זה נשמר גם לאחר המסע והוליד יוזמות נוספות של שיתופי פעולה. בעקבות המסע המוצלח, קיבלנו פניות הן מאופקים והן מיישובים אחרים בדרום, בבקשה שנארגן מסעות דומים לעוד קבוצות של בני נוער וצוותים חינוכיים.

איך כל זה נולד?

יוזם המסע, אדיב גל, דיקן הפקולטה למדעים במכללת סמינר הקיבוצים, מספר על הרעיון ועל הדרך למימוש:

לא היה לי ברור מה יהיה במסע, לא היה ברור לי מה אעשה במסע, לא היה לי ברור איך יתנהל המסע, לא היה לי ברור מה אדריך במסע (חשבת ללעשות הדרכת בית ספר שדה), אבל תקוותי הייתה שאצליח לגרום להדבקה בנגיף הזיכרון הטוב שהיה לי במדבר. תקוותי הייתה שיקרה להם משהו,

קצת חופש, קצת רוגע, קצת שלוה. באיזשהו מקום היה בי הצורך של עשייה (doing), עשייה למען ילדי אופקים מתוך תחושה שאנחנו כמדינה חייבים לילדי אופקים.

אדיב פנה אליי, שי פרוגל, דיקן הפקולטה למדעי הרוח במכללה, בהמשך לשיחה שהייתה לנו על הצורך לסייע למאמץ האזרחי במלחמה. באותה שיחה סיפרתי לו על פעילות התנדבותית של התוכנית לטיפול בתנועה בפקולטה. עכשיו, כשסיפר לי על הרעיון שלו, התחלנו לעבד את הדברים יחד ולחשוב על אופיו הרצוי של המסע. התוכנה שעלתה בעיני רוחנו בבירור הייתה שהמסע יישא אופי חינוכי-טיפולי, ומכאן אך טבעי היה לפנות לעזרתו של סגל התוכנית לטיפול באמנויות. מייטרי שחם, ראש ההתמחות בטיפול בתנועה, התנדבה בלי היסוס, ולשמחתנו גילינו שהיא בוגרת בית ספר שדה, וכיום בין שאר עיסוקיה עושה מסעות טיפול בשטח. בפגישה משותפת של שלושתנו הגענו עד מהרה למסקנה שמייטרי היא שתוביל את המסע. הרעיון הבסיסי היה שילוב בין המחשבה הרעיונית של אדיב, שלפיה יש ביציאה למדבר ערך מיוחד של מרחב אחר וזמן אחר, לבין הגישה של מייטרי בטיפול בתנועה, הרואה ערך נפשי בתנועה. מצד, הסתפקתי בהדגשת ערך הנתינה כערך חינוכי קריטי בזמן משבר שמרכיב מרכזי בו הוא משבר האמון באדם ובחברה.

מלכתחילה, התכוונו לצאת למסע של יומיים הכולל לינה בשטח, אך מסיבות ביטחוניות נאלצנו להסתפק במסע של יום אחד. מתרומות באדיבות החמ"ל האזרחי ו"אחים לנשק", ארגן אדיב את כל הנדרש ליציאה למסע. רשימה חלקית מאוד: אוטובוס, אישורים, תיאומים עם עיריית אופקים ועם בתי הספר, קניית סירים לפויקה ומוצרים להכנתו, גיוס ידידה להכנה של לא פחות מ-250 (!) כריכים, ועוד, ועוד ועוד, ואפילו תלמידי בית הספר היסודי שאדיב מלמד בו נקראו לדגל להכנת עוגות למסע. מייטרי רתמה למשימה את גלי טייג ברין וקרן זורע – מטפלות בתנועה שהתנדבו להגיע ולסייע בהפעלתן של שלוש קבוצות פעילות לאורך המסע. הצטרפו למסע גם דנה שחייני, מרצה בפקולטה למדעים במכללה, וצדוק לילה, סמנכ"ל התפעול. לשניהם היו אמנם תפקידים מנהליים, אך בעיקר תפקיד חינוכי משמעותי ביותר שהתגלה לאורך המסע.

על סף המכתש

תחילה התעניינו בהשתתפות במסע 45 תלמידים משלוש מסגרות חינוכיות, והם אלה שיצאו למסע הראשון. יצאנו מאופקים אל תחנתנו הראשונה – חניון הרועה שליד שדה בוקר. כאן קיבלו התלמידות והתלמידים והצוות החינוכי שיצא עמם חולצות וסווטשירטים שעליהם הודפס הכיתוב "אופקים – עיר של גיבורות וגיבורים", וכן הצטיידנו בכריכים ובחבילת ממתקים, תרומת המכללה. כאן גם התקיימה הפעילות הראשונה בקבוצה אחת שבמרכזה משחקי תנועה שהנחו מייטרי, גלי וקרן – פעילות שהראתה כי משתתפי המסע הגיעו אליו חדורי רצון טוב, או שמא עצם היציאה למסע הפיחה בכולנו רוח חיובית. משתתפים ומשתתפות שלא הכירו זה את זה קודם לכן שמחו לפעול יחד, וההשתתפות בפעילות הייתה מלאה ונרגשת. כל זה התרחש לפני שצעדנו אפילו צעד אחד במכתש.

רוח ברנר במדבר: ה"אף-על-פי-כן" שבסוף כל החשבונות

המסע עצמו החל בהר גמל, והיה חשוב לנו להתחיל אותו בהקראת קטע מן הספרות העברית שיפיח רוח בנפשם של הצועדות והצועדים. הקטע, מתוך מאמרו של יוסף חיים ברנר "בִּיבְלִיּוֹגְרַפְיָה (יהואש)" – כמובן בתוספת התאמות קלות וביאורים לשפתו הספרותית – מצוטט כאן בשורותיו האלמותיות:

דרוש, שכל זה יודע בתפוצות־ישראל ושינלד בלב צעירינו ה"אף-על-פי-כן!", אותו האעפ"כ, שצריך לבוא תמיד בסוף כל החשבונות השליליים...
אף על פי כן!¹

יצאנו למסע עם רוח "האף-על-פי-כן" של ברנר, אך לא לפני שקיימנו מעגלי שיח שהדריכו המטפלות בתנועה. הן ביקשו לחשוב על משהו שעשה לנו טוב בזמן האחרון ולספר עליו. הקבוצות היו אמנם מעורבות – תלמידים ממגוון בתי ספר וכן סגל חינוכי מבתי ספר שונים וממכללת סמינר הקיבוצים – אך המשותף לנערות ולנערים הללו היה יכולת הביטוי הכנה והרגישה, לצד מחשבות מורכבות על הדרך שהם חווים בה את האירועים.

1 ברנר, י"ח. בִּיבְלִיּוֹגְרַפְיָה (יהואש). פרויקט בן יהודה.

התחלנו ללכת, מיד נוצרו חבורות, חברות, ששוחחו על נושאים שונים ומשונים, לידי [ש"פ] נוצרה חבורת נערים שמתעניינת בפילוסופיה. צעדנו במכתש רמון, כל חבורה בקצב שלה, בלי להקפיד יותר מדי על צמצום רווחים, ועם עצירה אחת בלבד להסבר של אדיב על תהליך היווצרותו של המכתש. הצעידה כמו שימשה השראה לשיח מורכב, אך עם זאת חופשי. אנחנו, כאמור, דיברנו על פילוסופיה.

מסע קבוצתי בקצב אישי

עצרנו לעוד פעילות שהייתה אמורה להיות באותן קבוצות. תוך כדי תנועה, התברר שהקבוצות קצת התבלבלו, אבל שגם זה לטובה. הסיטואציה הדינמית העצימה את אופי המסע – בלי גבולות חדים וברורים מדי, מסע בקצב קבוצתי שנקבע לפי הקצב האישי של כל אחת ואחד מהחברים בקבוצה. בעודנו צועדים בנחת, החלה החשכה לרדת ואילצה אותנו לזרוז את אחרוני הצועדים. משם, נסענו לחניון לילה במכתש. הנערות והנערים הכינו פויקה בשלוש קבוצות – פעילות שהתבררה כמשמחת במיוחד עבורם, לפחות לפי רוח העליצות, הפעלתנות והאנרגיות באוויר.

קתרזיס חינוכי: אחרית דבר

נראה לנו שלא יהיה מוגזם לסכם תיאור קצר זה של המסע בכך שכולנו חווינו מעין קתרזיס אישי ומשותף. כאילו קרה במסע הזה משהו גדול וחשוב, אך איננו יודעים להסביר אותו בדיוק. משהו שמעבר לתחושת סיפוק או הנאה, שניתן ללמוד ממנו על עצמנו, על חינוך, אולי אף על האדם. לכן חשוב לנסות לכתוב את הדברים, להתבונן בהם, לנסות להבין, להסביר, ראשית כול לעצמנו – מה היה פשר התחושות במסע? מדוע נערות ונערים שלא הכרנו קודם לכן הרגישו צורך עז לבוא ולחבק אותנו בחום לפני שעלו לאוטובוס? מה בדיוק קרה שם? מה עשה את החוויה לכזו? האם דווקא המציאות הקשה שמתוכה יצא המסע, או אולי האותנטיות של משתתפיו? האם המרחב שאליו יצאנו, או שמא חלון הזמן החורג מהשגרה שהצלחנו ליצור יחד? השילוב של חינוך וטיפול? שילוב בין דיבור לתנועה?

מובילי המסע ינסו, כל אחד בדרכו, בשפתו ובסגנונו, לענות על השאלות האלה ורבות אחרות במאמר שנכתב במשותף בימים אלה.

נכתב ב־11 בדצמבר 2023.

לצאת מהקיפאון – יוזמות חינוך בזמן משבר

לילי גלזנר, אפרת הראל, יעל גולן

”נקע גלגל הזמן, חרג מעל פנו;
אבוי לי כי עלי לשוב להתקינו!”
שקספיר, המלט, מערכה I, תמונה 5

בשבעה באוקטובר 2023, נקע גלגל הזמן במרחב-זמן הישראלי. שני יסודות החינויים לשלומות הפרט והחברה נפגעו קשות – תחושת הבטחון האישי והקולקטיבי ותחושת הסוכנות (agency). בפרפרזה על מימרתו הידועה של שמעון הצדיק (מסכת אבות, א, ב), משה טור-פז גורס כי ”על שלושה דברים החינוך עומד: ביטחון עצמי, ביטחון חברתי וביטחון ערכי” (טור-פז, 2019, עמ’ 329). ביטחון ערכי, מבאר טור-פז, הוא בחירתו של הפרט בערך מכונן שמנחה את מעשיו ואשר אינו מכונן לרווח או להשגת תועלת אישית. והוא מוסיף: ”את ההשראה לאמונה שלי בחשיבותו של הביטחון הערכי קיבלתי מן הספר המופלא של ויקטור פרנקל, האדם מחפש משמעות. בספר מתואר מסעו של המחבר במחנות ההשמדה בתקופת השואה. את ההישרדות שלו מייחס פרנקל ליכולת שלו להעניק משמעות לחייו גם ברגעים הקשים ביותר, ברוח דבריו של פרידריך ניטשה: ’מי שיש לו ’למה’ שלמענו יחיה יוכל לשאת כמעט כל ’איך’” (שם, עמ’ 333).

רשימה זו מבקשת להאיר כמה מן היוזמות שנשות ואנשי חינוך בסמינר יזמו או נרתמו אליהן, במהלך השבועות הראשונים של המלחמה. יוזמות שבה בשעה שהן משקפות את האופנים המגוונים שבהם הפרט יכול לפעול על מנת לשוב ולרכוש

את תחושות הביטחון והסוכנות בשעת משבר ושבר, הן מתכתבות עם תפיסת עולם חינוכית של ימי שגרה. תפיסה חינוכית-קהילתית המבקשת לעודד את הפרט לראות את הזולת – לזהות את סגולותיו ואת מחסוריו – ולפעול למענו מתוך אמפתיה, רגישות וכבוד.

הוראה במרכז למידה, מלון מפונים NYX תל-אביב

מרכז למידה למפונים מהצפון הוקם במלון NYX בתל-אביב. מורה לאנגלית שפונתה מיישוב בצפון ושהתה במלון, פנתה אל המכללה והציעה ליצור שיתוף פעולה שמטרתו מתן מענה לתלמידים השוהים במלון, כדי לקדם ולצמצם פערים שהחלו להיווצר. כך הוקם צוות הוראה לאנגלית, ובמקביל נתגבשה גם קבוצת מורים בתחומי דעת שונים (ספרות, אזרחות, היסטוריה ועוד). מרצות ומרצי המכללה, ובכללם מרצים פנסיונרים, הגיעו אל מרכז הלמידה ועבדו עם התלמידים. המרכז נתמך על ידי עיריית תל-אביב ובהמשך הצטרפה גם נציגת משרד החינוך. המרכז החל לפעול בתחילת חודש נובמבר ונסגר באמצע חודש ינואר, כאשר התלמידים שובצו בבתי ספר באזור.

ד"ר אפרת הראל, המחלקה לאנגלית בפקולטה למדעי הרוח והחברה, והמחלקה לגיל הרך בפקולטה לחינוך:

באמצע חודש נובמבר שמעתי על הפרויקט הזה והחלטתי בהחלטה של רגע להצטרף. למעשה, קיבלתי את הביטחון להצטרף למיזם מקולגות שלי שהתנדבו שם מתחילת הדרך. לפני כן, הייתי קפואה, הרגשתי שאין לי מה לתת לאף אחד. אומנם תרמתי כסף, הלכתי לאיסוף ציוד, הגעתי ל'אקספו' ת"א, אך כל זה הרגיש כמו טיפה בים. עדיין זה מרגיש כמו טיפה בים, אבל הקשר הבין-אישי עם אנשים שחייהם השתבשו לגמרי נתן תחושה גדולה יותר של שיתוף והשתתפות. התנדבתי בבית המלון על תקן מורה לאנגלית לתלמידי יסודי, חטיבה ותיכון. שיעורי האנגלית התקיימו פעמיים בשבוע, החל משעה 9:00 ועד 13:30, ונתנו מענה ל-61 תלמידים, מתוכם 23 מכיתות ג'-ו' ו-38 מכיתות ז'-יב'. כל התלמידים הגיעו מיישובי הצפון המפונים (קריית שמונה, מצובה, ראש הנקרה ועוד). ההוראה נעשתה לרוב בקבוצות שאיחדו שתי שכבות גיל, אולם ניתנו גם שיעורים לשכבת

גיל ספציפית, למשל כיתה יב' בה תלמידים נזקקו להכנה לבגרות. כמו כן, סופקה גם עזרה פרטנית לפי צורך, למשל, עבור תלמידים לקויי למידה. בית המלון NYX סיפק לנו מרחבי למידה של rooms, כאשר בכל חדר היו שולחנות, כיסאות ולוח, על מנת לחקות מבנה של כיתה טיפוסית. התלמידים ישבו מסביב לשולחנות (ולא בשורות) עקב מגבלת מקום, אך זה יצר אווירה משותפת ואינטימית. בכל פעם כל קבוצה קיבלה שיעור כפול, זאת על מנת למקסם את הלמידה ולעודד ריכוז וגיוון במערכי השיעור.

והיו גם שתי יוזמות מעניינות שהתבצעו במהלך התקופה. הראשונה – שיתוף פעולה בין ילדי המלון לילדי בית ספר בגבעתיים. ביוזמה זו התבצעה חלופת מכתבים בין התלמידים, בה סיפרו על עצמם, על תחביביהם, על מקום מגוריהם ועוד. זאת על מנת ליצור עניין אותנטי בלמידת השפה האנגלית ולהעלות תחושת שייכות והזדהות. היוזמה השנייה הייתה ארגון יום מרוכז במכללת סמינר הקיבוצים, יום בו התלמידים הוזמנו לסיור במכללה שלנו, על מנת להכיר להם את עולם ההוראה ולגוון את שגרת יומם.

היו לי הרבה תהיות עד כמה באמת תרמתי לילדים. לילדים היו כל כך הרבה צרכים שאי אפשר היה לתת להם מענה. לדוגמה, נוצר מצב שבתוך אותה כיתה, משוכצים ילדים מארבע רמות שונות. ברוב הפעמים, הגיעה מורה נוספת או סייעת, וכך ניתן היה לתת מענה מדויק יותר לצורכי התלמידים. לאחר שנפרדו דרכינו, וידעתי שהם המשיכו בשגרה הלא שגרתית שלהם, תהיתי אם לכתוב להם או לא. אני עדיין חושבת עליהם ותוהה. יש לי מספרי טלפון של שני ילדים, ואני שומרת לעצמי את הזכות לפנות אליהם אם ארגיש שזה נכון. המחשבות שלי נובעות מהתחושה שהרי היינו איתם תקופה וזה יצר מעט יציבות בתוך כל הסערה, הם יודעים שהיה משהו שהיה לו אכפת מהם ובכל זאת נעלמנו להם. אומנם נפרדנו יפה ובאופן מסודר, אבל המחשבה שכל רגע בחודשים האחרונים משתנה להם השגרה והאנשים מסביבם מתחלפים ממיסה את ליבי. כעת אני כבר שקועה במתן מענה לסטודנטים שלנו שצריכים אותי, כך שאיני יכולה להיות זמינה לתלמידים נוספים, ואני מקווה ומאמינה שגם הם המשיכו הלאה.

אני כמובן שמחה על ההזדמנות שהייתה ועל התהליך שחווינו יחד, אבל מתקשה לומר עד כמה קידמתי אותם באנגלית. כאשר חלקתי את תחושותיי עם אנשים הקרובים אליי, נאמר לי שמה שהיה חשוב באמת בכל השבועות הללו זה שהילדים נפגשו, צחקו והיה להם כיף יחד, וזה לא משנה אם לא הספקתי חומר

כזה או אחר. אכן ניסינו ליצור שגרה בתוך הכאוס, וזה דרש קשב רב לצרכים שלהם ולא למערך השיעור המקורי שהכנתי. לדוגמה, מדי פעם התבקשתי לתת שיעור פרטני לנער בכיתה יב', לקוי למידה. באחד השיעורים, התכונן היה לכתוב חיבור באנגלית, אך האמון שלו בעצמו היה כה ירוד שהוא אמר לי שהוא לא יודע לכתוב אפילו בעברית! בהחלטה של רגע, החלטתי שמתחילים משפת האם, עברית, ושאלתי מה המשימה הכי רחופה שלו, וכך יצא שבמשך 45 דקות, התרכזנו בכתיבת חיבור עבור עבודה באזרחות. תוך כדי עבודה, הבנתי שזו הייתה החלטה נכונה מפני שהדבר הכי חשוב הוא לתת לו מענה למשימה הכי בוערת עבורו ברגע הנתון ולהיות קשובה אליו. להחלטה כזו יש משמעות כפולה, שכן חיזוק הבטחון חשוב מאין כמוהו כדי שהתלמיד יבין שהוא כן מסוגל לכתוב, ולאחר שהפן הרגשי יהיה יציב יותר, יהיה אפשר להעביר את יכולת הכתיבה משפה אחת לשנייה, שכן יש מאפיינים דומים של כתיבת חיבור בכל שפה באשר היא.

בשיעור האחרון אמרתי להם שאני לא אבוא יותר כי אני חוזרת ללמד במשרה מלאה. היה לי חשוב שידעו שאני לא אגיע מפני שאין לי אפשרות טכנית, ולא בשל סיבה אחרת. אני זוכרת שילדה אחת מכיתה ו' בכתה, והבנתי שנוסף על מה שבשרתי להם כעת, מה שמעציב אותה עוד יותר זה ש'כולם עוזבים', וב'כולם', היא התכוונה לחברה טובה שלה, שבדיוק עברה עם הוריה לגור בדירה שכורה בתל-אביב ועוזבת את המלון. זה יצר בי תחושה של שמחה ומועקה גם יחד. שמחה על כך שיש אנשים שמצליחים ליצור איזו שגרה רחוק מהבית שלהם, אבל גם של מועקה, שכן עד שהילדים במלון מצליחים לייצר לעצמם איזו שגרה של לימודים וחברים, היא משתנה בזמן קצר ושוב נשמטת להם הקרקע. סיטואציה קצרה לה הייתי עדה מעבירה את התובנה הזו טוב ביותר: בתחילת דצמבר, ילדי כיתה ה'-ו' שאלו אותי ואת המורה הנוספת: "מה, יש ילדים שכבר חזרו ללמוד בבתי הספר שלהם?", לאחר שהשבנו בחיוב, שבמרכז הארץ חוזרים בהדרגה לבתי הספר, הם ענו "מה?! זה לא פייר, איזה כיף להם". אפשר להבין מדוע נותרתי עם הרבה חומר למחשבה, ובעיקר עם הערכה לכמה שהשגרה היא מבורכת ואינה מובנת מאליה.

הרצאות לגיל השלישי, שיתוף פעולה מקוון עם מועדונים קהילתיים

בחודשים אוקטובר ונובמבר התקיימו ארבע סדרות של הרצאות מקוונות, שתי סדרות בשיתוף עם מרכז קהילתי הדר-אפקה (תל-אביב) ושתי סדרות נוספות בשיתוף עם מרכז קהילתי רייך (תל-אביב). בעקבות הצעתה של חגית אלוני, גם גמלאיות וגמלאי הסמינר הוזמנו למפגשים והשתתפו בהם. ההרצאות עסקו במגוון נושאים מתחומי דעת שונים: ספרות, פילוסופיה, היסטוריה ובלשנות, וניתנו על ידי מרצות ומרצים מתנדבים מן הפקולטה למדעי הרוח והחברה בסמינר הקיבוצים.

ד"ר לילי גלזנר, החוג לספרות:

התקופה הראשונה של המלחמה הייתה מאוד קשה. הייתי צמודה למסך, צופה כמעט ללא הפסקה בחדשות. אומנם הקפדתי להימנע מלצפות בסרטונים הקשים שהועברו ברשת, אך גם הדיווחים הרשמיים היו מטלטלים ובכלל זה הדיווחים על הפגיעות המיניות הקשות. התחושה הייתה שיש לי מחויבות לשמוע את הדברים, את הסיפורים, את העדויות. עד שהגיע רגע שבו אמרתי לעצמי שזה יותר מדי. לא יודעת אם הייתי מתארת את התחושה שלי כקפואה, אולי כהימצאות במצב תודעתי אחר. כך או כך, אחרי כשבוע חשתי שאני חייבת לעשות משהו. משהו אקטיבי, מיטיב. משהו שישב לי את תחושת החיוניות ויסייע להכניס מידה של שפיות אל תוך הכאוס. התחושה הזו הייתה מאוד חזקה, אבל בהתחלה היא הדהדה בי כשאלה: לעשות מה?

וכמו בעשייה החינוכית השוטפת, גם כאן התשובה עלתה והתבהרה דרך חיבור למשהו אישי, לדבר שנוגע "בבטן". הוריי הם אנשים מבוגרים. עם פרוץ המלחמה המועדון הקהילתי שלהם נסגר. ידעתי מה פירוש הדבר עבורם. במיוחד עבור אבי, שחגג השנה תשעים, והוא אינו יכול לנוע כיום ללא המטפל-המסייע שלו. בימים כתיקונם, ההרצאות במועדון מהוות את אחת מנקודות האור הגדולות עבורו. ודווקא בימים הלא פשוטים של המלחמה, כשסדר היום מורכב מחדשות נוראיות ואזעקות, אפילו הנחמה הזו לא התקיימה.

וכך מתוך החיבור האישי מצאתי את התשובה לשאלה, לעשות מה? לארגן הרצאות העשרה מקוונות לקהל המבוגר ששרוי כעת בבתים וצמא לפעילות תרבותית ואינטלקטואלית. כשחשבתי מה עליי לעשות כדי להוציא זאת לפועל, היה לי ברור שאמצא שותפות ושותפים נלהבים ליוזמה במכללה. למרות שבדרך כלל אנו מכוונים לעשייה עם גילים צעירים יותר, הרי שהראייה שלנו היא ראייה חברתית רחבה וכמוה גם המחויבות לעשייה חברתית חוצת מגזרים וגילים.

בד בבד, כיוון שאני יודעת שלמועדוני הגיל השלישי יש תוכניות תרבות עשירות בימים כתיקונם, הנחתי שהם ישמחו להציע תוכנית חלופית לקהל שלהם בתקופה זו שבה הם נאלצים לסגור את דלתותיהם. בשל אילוצים שונים, הדבר היה מורכב יותר מכפי ששיערתי. אך לשמחתי, למרות "חבלי הלידה הראשונים" כבר ב-18.10.23 "עלינו לאוויר" עם ההרצאה הראשונה: "פילוסופיה לשעת משבר", שנתן פרופ' שי פרוגל. לקראת סדרת ההרצאות השנייה, צוותי הגרפיקה והשיווק בסמינר התגייסו לסייע והפיקו לנו הזמנות דיגיטליות שאותן הפצתי במייל ובווטסאפ. השמועה על ההרצאות עשתה לה כנפיים והקהל הלך וגדל ממפגש למפגש. בסופו של דבר קיימנו ארבע סדרות של הרצאות, שתיים בשיתוף עם מרכז קהילתי הדר-אפקה (תל-אביב) ושתיים עם מרכז קהילתי רייך (תל-אביב).

היה לי חשוב להיות בהרצאות, לתמוך ולסייע במידת הצורך. למשל, במהלך כמה מן ההרצאות חווינו אזעקות. במקרים האלו עצרנו את ההרצאה לפרק הזמן הנדרש, למען מי שצריך היה לעבור למרחב מוגן. למען אלו שנשארו איתנו – המרצה ואני ניהלנו שיחה קלה. ניכר שהקהל העריך מאוד את ההרצאות, גם מן התגובות במהלך ההרצאות וגם מתגובות שקיבלתי לאחריהן. בהקשר הזה, זכורה לי במיוחד ההרצאה של ד"ר טלי סגל, "העצים של קפקא". טלי הציגה שני טקסטים קצרצרים, אחד של קפקא ואחד של נזיר זן לא ידוע, והיא הזמינה את הקהל לבחור את אחד משני הטקסטים ולהתכתב איתו. לאחר מכן, מי שחפץ בכך שיתף את בחירתו. היה מרגש ומשמח לראות את הקהל המבוגר מתחבר לפעילות ומשתף.

הובלת מרכז לוגיסטי אזרחי

מייד עם פרוץ המלחמה ועד סוף חודש דצמבר פעל מרכז לוגיסטי (חמ"ל אזרחי) שמטרתו הייתה לסייע לחיילים ולמפונים. את המרכז שבמהירות ובזמן אמת התאים את המענים שלו לצרכים המשתנים, הובילו מספר נשים מתנדבות.

ד"ר יעל גולן, הפקולטה לחינוך:

בשמונה לאוקטובר, פתחה העירייה בעיר מגוריי חמ"ל אזרחי (מרכז לוגיסטי) לאיסוף ציוד ומזון לחיילים ולחיילות ולמפונים ולמפונות. כבר באותו היום הגעתי לאולם הספורט שהוקצה למטרה, עם ציוד לתרומה ועם ילדיי. רצפת האולם הייתה מלאה בציוד: משחקים, בגדים, נעליים, שמיכות, מזון והרבה מאוד אנשים עם רצון טוב לתת ולעזור. הבלגן היה עצום ומהר מאוד ניתן היה להבין שאין ממש יד מכוונת. כך בלי תכנון מראש, נשאבנו מספר נשים לנהל את החמ"ל האזרחי הזה. המרכז עבד 12 שעות ביום, במשך כמעט שלושה חודשים, באיסוף, באריזה ובשינוע של הציוד ברחבי הארץ. הצורך המיידי הזה לפעול, לארגן ולהדריך, גרם לכך שלא עברתי את שלב הקיפאון, עליו דיווחו רבים ורבות בתחילת המלחמה. עבורי המרכז הלוגיסטי היה כמו אורגניזם חי המתפתח ומשתנה בהתאם לצורך. בהתחלה טיפלנו בעיקר בציוד בסיסי לחיילים ולמפונים, כמו מזון, בגדים וכלי רחצה. בהמשך בציוד ובכלי בית לבתים שאליהם עברו המפונים וכמה שניתן היה להכניס לחדרי המלון. עם התקררות מזג האוויר עברנו מבגדי קיץ לבגדי חורף ולציוד חורף. יישארו איתי תמיד, האנשים כבויי העיניים שפגשתי בימים הראשונים, כשניסיתי להבין מהם איך מתחילים לעזור והאם הם זוכרים מה מידת המכנסיים שלהם. היו משפחות שהגיעו מספר פעמים לאורך התקופה ויכולנו לחוות דרכן ודרך צורכיהן המשתנים את מסע ניסיון ההתייצבות וההחלמה שלהן. אני זוכרת את היום שמישהי שהגיעה כבר כמה פעמים קודם לכן, ביקשה פן לשיער. הרגשתי שהגענו לעוד שלב בחזרה לחיים.

החמ"ל השתנה כל הזמן גם מבחינה פיזית. בהתחלה היינו באולם ספורט גדול שחילקנו לאזורים ובכל אזור עמדו ארגזים עם ציוד. הבחנו שיש נשים שלא לוקחות בגדים מתוך ארגזים, אז ביקשנו וקיבלנו כיתה בבית הספר הסמוך והפכנו אותה

לבוטיק יד שנייה. בגדי הנשים עברו לשם ונתלו על קולבים, בתוספת אקססוריז (שרשראות, משקפי שמש, צעיפים) ותאי מדידה שיהיה נעים לבחור ולקחת. בהמשך הבנו שנשים לא ייקחו בגדים אם לא יהיה מה שיעסיק את הילדים בזמן שהן מודדות, אז לקחנו עוד כיתה ופתחנו שם משחקייה כדי שהילדים יוכלו לשחק בזמן שהנשים בוחרות. מיוחד היה היום שהתבקשנו לספרי קריאה. כשהגיע שלב הנכונות והפניות לקרוא, פתחנו גם ספרייה עבור מבוגרים וילדים.

בשבועות הקושי הראשונים, קיבלנו החלטה חינוכית-קהלית, שכל מי שרוצה לבוא להתנדב, יכול. לא רק בני נוער ומבוגרים יתנדבו, אלא כל הילדים בכל הגילים יכולים לבוא. העיקר היה שלא ישבו בבית מול המסכים, מול החדשות והסרטונים הקשים. קבענו שלא משנה כמה בלגן הם עושים, הם באים. נתנו להם לעשות הכול ואחר כך היינו לעיתים מפרקות ומסדרות מחדש. פנסיונריות שחיפשו תעסוקה ישבו עם הילדים ועזרו להם, לימדו אותם איך לקפל בגדים, ואת משמעות ההבדל בין 3-6 חודשים ל-3-6 שנים בבגד. בני נוער בנו את ארגזי המשלוח תוך כדי שיחה וילדים קישטו את הארגזים עם ציורים וברכות. החמ"ל פעל עבור המפונים והחיילים, אבל זה הפך להיות מקום שאפשר לצאת ולהיות בו עם אנשים. פתחנו עמדת ציור וילדים ציירו ציורים והוספנו אותם לחבילות שהוצאנו. ילד שאהב קסמים הכין ערכות קסמים לצרף לחבילות, ואחרים הכינו חידות או אפו עוגיות. בהמשך חזרו בתי הספר והילדים והנוער הגיעו פחות.

נחשפנו להרבה סיפורים קשים וניגבנו הרבה דמעות. במקביל היו רגעי התרגשות ברמה יומית. כמו למשל כשהגיעו ילדים שבאו לחפש בובה שתחליף את הבובה האהובה שנשארה מאחור. כשהצלחנו לחבר ילדה או ילד לבובה לא היה סיפוק גדול מזה. או ההריוניות שהכנו עבורן את כל הנדרש ללידה ולאחר צאתן מבית החולים.

בחלוף הזמן פחת הצורך במרכז הלוגיסטי. מי שהיו במלונות לקחו את מה שניתן להכניס לחדר במלון ומי שעברו לדירות ריהטו והצטיידו בכלי בית. לקראת סוף דצמבר המרכז נסגר והתפזרה קבוצה קטנה של נשים שהתקבצו יחד לתפעל מיזם חברתי בשעת משבר.

במקביל לפעילות בחמ"ל, בשבוע הראשון של המלחמה נשלחו אליי מהמחלקה בסמינר מספרי הטלפון של כיתת ההדרכה החדשה שעדיין לא פגשתי. עשיתי סבב טלפונים לשאול מה שלומן ושמעתי שהן קפואות. חשבתי שזה חשוב להוציא אותן מהקיפאון. ראיתי כמה זה עושה טוב להיות בחוץ לפעול ולתרום. עודדתי

אותן לצאת ולהתנדב, כל אחת לעשות מה שהיא יכולה – עם ילדים, עם מרכזי מפונים או ללכת לבשל במטבחים. זה היה מורכב משום שאלה סטודנטיות שעוד לא הכרתי. היה להן קושי לעשות את הצעד הראשון. בעיקר היה חשש לעזוב את הבית והמחשבות לגבי מה יקרה אם תפגוש אותן אזעקה בחוץ. ברגע שהן עשו את הצעד ופגשו את הילדים אז המחסום נשבר. הסמינר הכיר בהתנדבויות שלהן כשעות מעורבות חברתית וזה היה תמריץ חשוב. אני פגשתי את כולן פעם בשבוע לזום קבוצתי ואת כל אחת מהן בנפרד בהתאם לצורך. כשנפגשנו פיסית בסופו של דבר בדצמבר עם תחילת הסמסטר, ערכנו היכרות של תחילת שנה, כאשר מאחורינו כבר לא מעט שעות שיחות וליווי בסיטואציות לא קלות.

* * *

סוף שהוא התחלה

"שְׁלוֹמִי קָשׁוּר בְּחוּט אֶל שְׁלוֹמֶךָ."
זלדה, "שלומי"

"המלחמה", כתב צבי לם, "היא עניין טוטלי, החודר לכל תא של רקמת החיים החברתיים ומשתלט על כל ממד בהוויתו של היחיד. המלחמה גורפת עמה הכול ועם הכול – גם את החינוך." (לם, 1976, עמ' 5; מובא אצל אלוני 2005, עמ' 378). כחמישים שנים חלפו מאז שספרו של לם ראה אור. אך שני המשפטים הללו מתארים בדיוק כואב את השבר שפקד אותנו בשבעה באוקטובר 2023. המלחמה גורפת עימה את הכול, גם את החינוך. שנת הלימודים לא החלה כסדרה. אך (גם) דברים אחרים אירעו – פעילות חינוכית עם ילדים וילדות מפונים מהצפון, הרצאות מקוונות לבני הגיל השלישי, וניהול חמ"ל אזרחי. עולם החינוך אפוא מזכיר לנו כי מן השבר, עולה גם האפשרות לבחור. לבחור במעשה המיטיב והקושר, לבחור בנרטיב מרפא ומאחה – עבור הזולת, עבור הקהילה ועבור העצמי.

מקורות

אלוני, נ' (2005). כל שצריך להיות אדם: מסע בפילוסופיה חינוכית, אנתולוגיה. הקיבוץ המאוחד.

זלדה (1985). "שלומי". שירי זלדה. הקיבוץ המאוחד. עמ' 52.

טורפז, מ' (2019). עיניים בגב: שישה מבטים על חינוך. ידיעות אחרונות.

לם, צ' (1976). מלחמה וחינוך. עם עובד.

שקספיר, ר' (1983). המלט, נסיך דנמרק (אברהם שלונסקי, תרגום). ספרית פועלים.

קירות הבית רעדו

לירון פלג הדומי

ביומיים שקדמו לשבעה באוקטובר התרחב לי הלב. ראיתי איך סטודנטיות מהסמינר, ערביות ויהודיות, שלקחו חלק במסע משותף להרי האלפים בשווייץ בקיץ 2023, יוצרות קשרים אישיים, מתחברות, מנהלות שיח ומתקרבות. הן נפגשו לארוחה משותפת אצל אחת הבנות ביום חמישי החמישה באוקטובר. לא כולן היו שם אבל אלה שהגיעו נהנו ביחד. ראיתי איך הן חולקות חוויות מהמסע בהרי האלפים ומוקירות רגעים שעברו ביחד. הן בונות ביחד בית שהוא עוגן ומגלמות אפשרות להתחבר מבלי שהן מסכימות. כשהתעוררנו בבוקר השבעה באוקטובר, הקירות בכתיים רבים רעדו, זעקו ונשרפו.

גם הבית שהן בנו בעמל רב וברגישות רעד וסער וכך גם ביתי שלי. הבית שבניתי יחד עם שותפות ושותפים רבים לאורך שנים רבות. הבית הערכי והמקצועי שלנו. הבית שהזמין אליו נרטיבים שונים, נקודות מבט, רגעים של חיבור וזמנים של כאב. הטראומה והזוועות ערערו את קירות הבית. בית שאמור היה להיות מקום בטוח ומוגן הפך למקום של פחד, חרדה וקרקע לא יציבה.

למצוא את הקול מחדש

הניסיון להגיד משהו בימים הראשונים היה בלתי אפשרי. הרגשתי שלקחו לנו את הקול, הקול השפוי, המאמין בחיים משותפים. לאט לאט, עם הזמן שחלף, הוא חזר. בהתחלה שקט וחריש, מגשש ומנסה להבין מה אומרים, ואיך אנו ממשיכות מכאן.

להחזיק מורכבות

נראה כי השריר שהכי קשה לנו לאמן בימים בהם הטראומה כל כך גדולה וכואבת, הוא היכולת להחזיק מורכבות. ראיית העולם התחלקה בימים האלו לשחור ולבן, לטובים ולרעים. הרי הרוע היה כל כך גדול ואכזרי. אך לצד הכאב והרוע, אנחנו חייבות להחזיק מורכבות. לא כל הזדהות עם כאבו של הצד השני הופכת מיד לתמיכה בטרור. לא כל רצון לשמור על חיי אדם הוא בגידה.

היכולת לקיים שיחות קשות וכנות

במהלך כל חודשי המלחמה קיימתי שיחות אישיות, מפגשים וסדנאות עם אנשי סגל אקדמי ומנהלי במכללה. היו גם שיחות קשות עם סטודנטיות וסטודנטים. המפגש עם טראומה, פחד וכעס גדול היה מכאיב. אך היו גם הבנות עקרוניות שהנחו את כל השיחות: ההבנה שעבודה חינוכית מעמיקה וערכית לטווח הארוך היא חשובה ביותר בעת הזו, כמו גם ההבנה ששיחות אמיצות וכנות אחד על אחד הן הדרך ליצור שינוי.

באחת הסדנאות שהעברתי אמר לי בסוף המפגש אחד המשתתפים: "נראה לי שהיה לא קל, מדריך... אבל גם מכיל ותומך". משהי מהצוות ביקשה שנסיים את השיחה. היא אמרה שהיא כבר לא יכולה להכיל את זה יותר. במפגשי הדרכה לקראת פתיחת השנה העלו צוות של מדריכות פדגוגיות וסגל אקדמי מספר רשמים: "זה כמו פצע עם מוגלה, צריך לשים פלסטר, לתת תרופה, אבל לא לחפור בפצע, לא עכשיו, זה עדיין כואב", "נגענו יחד ברגישויות, הייתה אפשרות להביע מנעד של חששות ופחדים לצד אופטימיות והבנה שאנחנו צריכים ללמוד לחיות ביחד", "כנות, הקשבה ואומץ, אם נעבוד עם השלושה האלו, ימצאו התשובות". גם סטודנטיות שיתפו אותי בחוויות והתלבטויות: "כל כך התרגשתי כשקיבלתי ממנה את ההודעה, הרגשתי שהיא רואה אותי ואת הכאב שלי ועכשיו אני יכולה להמשיך לראות בה אותה חברה ללימודים כמו פעם".

תקווה כאקט חינוכי

בשבועיים הראשונים של המלחמה לא הצלחתי לראות אותה, היא ברחה ממני ונעלמה למחוזות רחוקים. תמיד האמנתי באנשים ובכוחם ליצור שינוי. אך הזוועות

שקרו לנו בשבעה באוקטובר סדקו את האמונה הזו. הסיפורים והעדויות יצרו אצל רבים מאיתנו תנועה כואבת של ריחוק וניתוק מאופטימיות, מכל אפשרות לראות את הטוב. אולם לצד הצער והכאב, עם הזמן הבנתי כי אני מסרבת לתת לתנועה הזו מקום וכי לנשות ואנשי חינוך יש חובה לראות בתקווה כלי עבודה, ומשאב חשוב לעבודה חינוכית וערכית. אם נאבד את התקווה לחיים משותפים כאן בארץ שלנו, אני לא רואה שום סיכוי למקום הזה. לכן אמשיך להאמין, לקוות ולראות בתקווה אפשרות ממשית.

חזרתי מספר פעמים במהלך המלחמה אל הטקסט של דוד גרוסמן:

ואפשר לראות את התקווה כמין עוגן, שנזרק מתוך קיום חנוק ונואש לעבר עתיד טוב וחופשי יותר. [...] זה מעשה אופטימי: היכולת להשליך את העוגן הדמיוני אל מעבר לנסיבות המוחשיות והשרירותיות מעידה על כך שבנפשו של האדם שמעז לקוות יש עדיין מקום אחד שהוא חופשי. מקום שאיש לא הצליח לדכא אותו, ולא לזהם. (גרוסמן, 2020)

יצירת תשתיות לחיים משותפים בקמפוס

השאלה הגדולה העומדת בפתחנו תמיד, וביתר שאת כעת, היא איך מייצרים שותפות? מאילו חומרים יש לבנות את היסודות כך שייגנו על כולנו? איך מקימים סביבה מוגנת ומקום בטוח המאפשרים גדילה והתפתחות? לקמפוסים בישראל בכלל, ולמכללות להכשרות נשות ואנשי חינוך בפרט, יש תפקיד חשוב ביצירת מצפן ערכי, בהקניית היכולת להישיר מבט, להושיט יד לאחר ולאחרת, ולהתמיד בהקשבה גם כשקשה. המשימה שלנו כעת היא בניית תשתיות. עלינו לפתח ולבנות מחדש מבנים ויסודות של בית, שמדבר בשפה של סולידריות ובנייה משותפת. אני מאמינה כי יש לנו מחויבות להיות מצפן והשראה, אנו חייבים וחייבות זאת עבור הדור הבא. אנחנו חייבות זאת לעצמנו.

האמנם עוד יבואו ימים
בסליחה ובחסד
ותלכי בשדה
ותלכי בו כהלך התם

ופשוטים הדברים וחיים
ומותר בם לנגוע
ומותר לאהוב
ומותר ומותר לאהוב
(גולדברג, 1943)

נכתב בדצמבר 2023.

מקורות

גולדברג, ל' (1943, 19 בפברואר). האמנם. דבר.
גרוסמן, ד' (2020, 27 באוקטובר). תיקון זעיר לצרימה הכללית. הארץ.
<https://www.haaretz.co.il/literature/2020-10-27/ty-article/.highlight/0000017f-db7d-d856-a37f-fffdb66e0000>

נטע ליבר שפר
מתוך הסדרה: 'צילומים מטופלים', אוקטובר 2023

נטע ליבר שפר
מתוך הסדרה: 'צילומים מטופלים', אוקטובר 2023

אולי רק אם נבין שהפסדנו נוכל להתחיל לבנות את הכול מחדש

אבנר פיינגלרנט

כשהבן הקטן שלי זועק מתוך שינה 'א-מ-א' אני מדמיין שהוא זועק ממעבה המטרו החמאסי וקורא לכל האימהות והאבות לבוא, לקום ולהציל אותו ואת כל השבויים שאיתו. אני קם ועוטה שריון (נדמה לי שזה שריון-פלדה נדב כמו ב"ארץ סין" של לאה גולדברג) ויוצא להציל את הילדים והאנשים שנמצאים בשבי. אני משוטט בין המנהרות ומנסה לברוח עם הילדים בין הכדורים, עד שאנחנו נכנעים ונופלים שוב חלל. אחרי החלום הזה שחוזר על עצמו שוב ושוב בלילות האחרונים, אני מתעורר ומסתובב, הלום מפרפורי הגוף, מודלק מזרמים תת-סיפיים רדיואקטיביים של השבי והטבח, חוסר האונים והכאב שלא ניתן להשיבו. הפעם האחרונה שחלומות מלחמה רדפו את גופי ונפשי הייתה אחרי מלחמת לבנון הראשונה, כשיצאתי לטייל בהרי ההימליה ובחופי הודו הדרומיים. גם שם החלומות על חוסר האונים של הקרבות המסתיימים במפלה, היו באים בגלי הלילה, כמו גדודי חמאס הפושטים על יישובי קו-הגבול, עד ששינה הפכה להתשה כאובה ורדופה.

גם עכשיו, ארבעים שנה אחרי, כשאני מתעורר בלילה ויורד במדרגות שבבית הזר, בו אפשרו לנו לגור אנשים נדיבי לב ממושב חרב לאת ושם אנחנו סועדים את נפשנו ומטפלים בגופנו שעבר את חוויית מסרקות הברזל, חלומות התבוסה חודרים לתוך המציאות והזעקה של הילד הקטן שלי בן השלוש ושמונה חודשים – 'א-מ-א' – כאילו הוא זועק בשם כל השבויים וכל החטופים שנמצאים כבר יממות ארוכות במנהרות לתוך הגרון החרב שלי.

הוא, אני והגר, אמא שלו, בכלל לא היינו באותה שבת גורלית בבית שלנו

בנתיב העשרה. היינו בטובינגן גרמניה – בין גבעות הרריות ירוקות-עד וערוצי מים דקים ועדינים שב'שווייץ האל' שליד היער השחור. בדיוק סיימנו לערוך סרט על המלחמה והשואה מנקודת מבט של אמא, בת, ונכדה גרמניות. בבוקר מוקדם כשטל הבת הגדולה שלי התקשרה מישראל והעירה אותי לאסון הנורא, פתחתי מייד את 'אל-ג'זירה' וראיתי סרטונים שהחרידו אותי. ג'פים צבאיים ישראלים נהוגים בידי אנשי חמאס ועליהם המון משולהב עם שבויים ומתים. חיילי טנק שנשבים על ידי אזרחים עם M-16 שמצטלמים "סלפי" עם חיילים שהתעוררו בהלם למציאות חדשה ומסויטת שאולי לעולם לא יצאו ממנה בחיים ואם כבר יצאו, לא יוכלו להשתחרר ממנה.

טלפנתי באמוק לבנות של הגר שהסתתרו בממ"ד ללא חשמל וללא קליטה, ואין תשובה. ואז לאח של הגר, שהוא ואשתו עם שני ילדיהם בממ"ד מדברים בינם לבין עצמם, שמעדיפים להירצח ורק לא לעבור התעללות בשבי, וגם שם אין תשובה. ואז להורים. אף אחד לא עונה ואני ממשיך להסתכל מבעת במראות של מה שקורה בעזה הצהלת למראה חזרתם של הפורעים והרוצחים החוזרים באקסטזה מיישובי הגבול. מרגיש כמו בסצנה איומה של מלחמות מיתולוגיות אכזריות, מנסה להסתיר מהגר את גודל הזוועות שנגלו לי מוקדם בבוקר. היא בקומה למעלה מתפרקת לרסיסים, לא יודעת מה עם הבנות שלה ובני המשפחה, אף אחד לא עונה. עבודה, חזיון אנשי חמאס על ג'פים באים לטבוח באנשי נתיב העשרה חוזר על עצמו בשינה ובערות מזה זמן רב. אני בקומה למטה מבקש לאסוף כמה שיותר אינפורמציה, עד שנדע שכל שלוש המשפחות שלנו בחיים ולא נשחטו על ידי הרוצחים שחדרו על הגלשנים לתוך החצר שצמודה לבתי המשפחה. אני מסמס לנעם תיבון, שהוא חבר מהיחידה ורק כמה שבועות קודם לכן בא עם עוד שני חברים טובים מהצוות לבלות יום שלם בסדנאות של תלמידי תיאטרון, מחול, קולנוע ואמנות, בפקולטה החדשה לאומנויות של סמינר הקיבוצים, בלב תל אביב. אני מבקש לשמוע ממנו מה עם הבן שלו בנחל עוז ומה הוא יודע על נתיב העשרה. הוא חוזר אלי בהודעה לקונית – "מלחמה" ולא מוסיף דבר.

במשך הרבה מאד זמן אין תשובה מהמשפחה. בסוף שלמה, אבא של הגר, עונה כשהוא בחצר, לא ממש מבין מה קורה, כמו לא מעט אנשים בנתיב העשרה שחלקם כלל לא היו בממ"ד כי לא הבינו את הזוועה שמתרחשת ליד ביתם, לא יכלו להאמין שמשוהו כזה יכול לקרות. אני אומר לשלמה בצעקה זה יותר גרוע מיום כיפור, יהיו מאות שבויים ושואל אותו מה עם הבנות. והוא אומר בנזף-שלנטיות שהוא

הלך אליהן והן צעקו עליו שיחזור לממ"ד בבית שלו. אנחנו יודעים שהן בחיים והבכי פורץ, אך אין שום תחושת ביטחון כשמבינים מהשכנים איזה אסון קורה. עד שלא ידענו שכל המשפחה יצאה מנתיב העשרה דרך כביש המילוט, בינות לגופות והרכבים השרופים, מלווה בצבא, לא נרגענו. רק אז התחלנו לשמוע מה הם עברו ומה הם חוו וכשראינו את כל המשפחה ישובה בסלון ברחובות, יכולנו להתפרק סוף סוף, קרה לנו נס – נס גדול.

אנחנו עכשיו כבר כמה שבועות בעמק חפר, שלוות עולמים, כמו שכתב מאיר אריאל בן האזור. בכל מקום יש דגלי ישראל וכתוב שננצח. הבנות של הגר שעברו את התופת בממ"ד בבית אומרות – מה ננצח? כבר מזמן הפסדנו. הן צודקות – מזמן הפסדנו – במלחמה אף אחד לא מנצח, כולם מפסידים – הפסדנו חיים של כל כך הרבה אנשים חפים מפשע, הפסדנו חיים ולא רק של אלו שנרצחו בזעם השנאה ולא רק של אלו שנחטפו ולא נדע מה יהיה עולמם אחרי שיחזרו, אם יחזרו. הפסדנו חיים של אלו שנפצעו בגוף ובנפש אחרי שעברו שמד והם ומשפחותיהם ממשיכים לעבור את האסון בכל שנייה ודקה. והחיילים הנלחמים שאנחנו לא יודעים אם יחזרו ואם יחזרו, איך יחזרו, ואלפי ההרוגים בעזה על משפחותיהם, שאולי נותרו בחיים אבל כבר לא יחיו לעולם.

איזו מלחמה יכולה להיות ניצחון – אין מלחמה כזו – מלחמה היא הפסד אחד גדול לכולם. אבל אולי רק הפסד נורא שכזה יכול להביא לשינוי. אולי רק כשנדע שהפסדנו נוכל לחזור להתחיל לבנות ולחלום מחדש את נתיב העשרה ואת שער הנגב, את אשכול ואת חוף אשקלון, את שדרות ואת נתיבות, את אופקים, ואפילו את החלום של בית הספר לקולנוע באוניברסיטת ספיר לעיר של אקדמיה בלב העיר שדרות ובשער הנגב, ועוד חלומות שמרוממים את הנפש הכבויה והחולה. כוח לעולם לא יביא לניצחון.

נכתב בסוף אוקטובר 2023.

כתובת אש

אריק כספי

האוויר ביני לבין אחרים נדחס במילים, במשפטים ובפסקאות שלא אומרים. מפחיד לדבר על זה, זה יגרום לוויכוח שייגמר בכעס, למה לחפור במה שכולם יודעים. או שאתה אומר משהו מרים או שתתוק. מרוב טקסטים שלא אומרים, התאיין הצורך לדבר עם אחרים.

מתחת לענני מילים עוצבה ההבנה, שמה שנאמר הוא ההיפך מהקיים. כשאומרים "יחד ננצח", שולחים כל אחד ואחת ללבדיות חרדה. למה צריך לשווק את 'היחד', בני אדם חיים בלהקה. יחד עכשיו, כי קודם ואחר כך נהיה לבד. יחד בינתיים, אחר כך נריב על מה יהיה אחר כך. זה לא הזמן לשבטים, עכשיו נלחמים.

מאז השבת השחורה השנייה הרבה השתנה, גם כרגע כשאני מנסה לקבור במילים רגשות, דברים משתנים. ואחר כך כולנו מקווים שדברים ישתנו. שינוי גדול, מהיר, בהיקפים עצומים, נראה כרגע הכרחי.

קודם התלהטנו מאש "מדורת השבטים". כל קבוצה צמצמה שורות באימה מפני הביביסטים, המשיחיים, הדוסיים, הסמאלנים, הערבים, הבוגדים. עכשיו "יחד ננצח", אבל, למי שיש ביקורת, עכשיו זה לא הזמן. מי שחושב אחרת שיסתום או נסתום לו. כל מה שפוגע ביחד, פוגע בהצלחת המלחמה.

הוגדרו קבוצות שיש להן זכות להגיד דברים אסורים. קבוצות שמותר להן להגיד מה שהן רוצות, בינתיים. משפחות החטופים והחטופות, משפחות שכולות והמפוננים והמפונות מערים, מושבים וקיבוצים, להם מותר לדבר. אבל בלי להרגיז את מקבלי ההחלטות. זכות דיבור במרחב הציבורי נקנית בדם, געגוע או לפחות בחיים קשים באמת.

האחרים ששמחים במזלם הטוב, מתבקשים במקום לדבר, לחבק את מי שקשה לו. לחיבוק קהלים שונים וצורות מגוונות. אפשר לעבוד בבגדיה במלון שמארח מפונות ומפונים, להתנדב לקטוף עגבניות, לארוז חבילות מזון לחיילים, או לעשות מעשים טובים קטנים. כשמחבקים מתחזקים. לעשות למען, מספק סיבה לקום בבוקר, מרגיע.

קשה להתאפק מלהיזכר ב"העבודה משחררת", "קום התנער עם כליך", "היקום הוא יש אחד פועם". זה עוד יכול להתדרדר ל"כולנו עם אחד יחיד ומיוחד", "יהודים עיירת שרפה", "כוחנו באחדותנו", "יחד ננצח". מונסון של קלישאות, ערימה של מילים ריקות.

ערכן של מילים, משפטים ופסקאות נשחק בים קלישאות משווקות. בשלושים ושישה הימים האחרונים, דולקת מעל ראשינו כתובת אש: "מילים לא אומרות מאום".

נעמה בנזימן

איור השער של מגזין מאזנים (דו־ירחון אגודת הסופרים העברים במדינת ישראל)
כרך צ', גל' 2, ניסן תשע"ו, אפריל 2016

שירים | חלי טל שלם

פורטנייט

יְלָדִים מְשַׁחֲקִים
מְשַׁחֲקֵי מִלְחָמָה
בְּמַמ"ד.
אָסוּר לָהֶם
לְצֹאת.

בגרות בספרות תשפ"ד

מוֹרִים יְקָרִים, בְּשֵׁל הַמַּצֵּב,
כְּלוּמֵר, הַמְלִחָמָה וְהַחֲרָבוֹת,
נִתְחַשֵּׁב בְּתֵלְמִידִים (וּבְכֶם) עַד מָאֹד.
וְלִכֵּן נִצְמָצֵם אֶת הַחֹמֶר הַנִּלְמָד –
לְדַגְמָה: שִׁירַת בִּינְאֵלִיק, הַמְשׁוֹרֵר הַקְּלָאֲמִי –
אֵין צָרָךְ הַשְׁנָה לְלִמּוֹד אֶת הַשִּׁיר "עַל הַשְּׁחִיטָה"
הַחֹמֶר שֶׁנִּשְׁאָר בַּמִּקּוֹד –
אִם יִשְׁאֵל הַמְּלָאךְ,
לְבָדִי,
וְחוּזָה לָךְ בְּרַח.

אל תשלח ירך (הוראות הפעלה בעת מלחמה)

לקום בבקר, לא להסתכל על שום הודעה,

להתישב בסלון או בחוץ ולנשם לאט –

שלוש נשימות עמוקות לפחות.

להזכר במשפטים מיטיבים.

להקפיד עדין לא לשלח ירך

אל כל הרשתות הלוכדות –

דרך הזימים

להרגיש

מים.

חיבור מצטיין

זוהי השנה השלישית שבה מערכת כתב העת "החינוך וסביבו" מקיימת את תחרות החיבור האקדמי המצטיין, תחרות בה שולחים סטודנטים וסטודנטיות חיבורים המבוססים על עבודות שנכתבו במסגרת לימודיהם במכללה. כמו בשנתיים הקודמות, גם השנה, התוודענו באמצעות החיבורים למגוון הרחב של תחומי הדעת המייצגים את החיים האקדמיים בקמפוס. בתחרות השתתפו סטודנטיות וסטודנטים לתואר ראשון ולתואר שני וסטודנטיות וסטודנטים ממסגרות ההסבה, ממגוון מחלקות ותוכניות לימודים. החיבורים התבססו על עבודות עיוניות ועבודות אמפיריות מהדיסציפלינות השונות ביניהן ספרות, היסטוריה, אומנות, סוציולוגיה, פסיכולוגיה וקולנוע. בלטו במספרם חיבורים שדנו בעולמם של בני נוער ובעיקר בהתמודדותיהם עם קשיים ומצוקות. כמה דוגמאות הן: התמודדות מתבגרים על הרצף האוטיסטי, ילדים מגוונים מגדר, התמודדות נכדים עם מחלת הדמנציה במשפחתם, השפעת גירושי הורים על תפקוד הילד/ה בבית הספר, השפעת התאבדות הורה על ילדיו ומחאת האקלים בקרב בני נוער.

החיבור הזוכה הוא פרי עטו של הסטודנט אדם הלפרין. בחיבור נבחנת שאלת יעילותו של חרם תרבותי תוך שימוש במקרה של המשחקים האולימפיים במוסקבה בשנת 1980 ודרישת ארה"ב להחריםם כתגובה למדיניות החוץ הסובייטית. בחיבור נשאלת השאלה האם כל אירוע תרבות או ספורט הוא בהכרח גם אירוע פוליטי ולבסוף מועלות גם תהיות לגבי הקריאות לסנקציות תרבותיות על ישראל בימים אלו. התחרות השנה נושאת את שמו של שלומי מתיאס ז"ל שנרצח עם בת זוגו בשבעה באוקטובר בקיבוץ חולית לאחר מאבק עם מחבלים שפרצו לביתם, בעודם מגנים על בנם בגופם. שלומי היה מוזיקאי ומורה נערץ למוזיקה. עמיתתו מרים בן-גיגי ירובי מספרת על דרכו המוזיקלית והחינוכית ומשתפת את תגובותיהם של תלמידיו וקרוביו ללכתו. אנו מודים על ההזדמנות לצרף גם עבודות של סטודנטים וסטודנטיות במכללה להכשרת מורים/ות המנציחות את שמו של שלומי.

אדם הלפרין | סטודנט לתואר ראשון במסלול העיוני תרבותי בתוכנית רג"ב. חובב ספרות, שירה וקריאה ביקורתית במקרא.

שלומי מתיאס (1976–2023)

מרים בן־גיגי ירובוי

שלומי מתיאס, מוזיקאי, פסנתרן, מעבד מוזיקלי, מחזאי, מורה למוזיקה ומחנך. נולד באחד עשר ביולי 1976 ונרצח באכזריות בשבעה באוקטובר 2023. גדל בבאר שבע והיה חבר קיבוץ חולית. שלומי היה נשוי לשחר מתיאס אותה הכיר בבית הספר "רימון", שניהם היו מוסיקאים מוכשרים, והורים לשלושה ילדים: שיר, שקד ורותם. מתוך ההתכתבויות של שלומי ושחר עם אהוביהם ומתוך העדות של בנם רותם, עולה כי בשבעה באוקטובר הייתה חדירה של חוליית מרצחים אל ביתם. שלומי,

שחר ורותם נכנסו לממ"ד בזמן ששלומי חסם את הדלת עם מזרן בניסיון להגן על משפחתו. המרצחים הצליחו לפתוח אותה ולזרוק רימון אל תוך הממ"ד ולאחר שזרקו את הרימון ירו לכל עבר. לא היה להם די בכך ובנוסף הציתו כורסה בסלון ובזזו את הבית לפני לכתם.

שלומי נפצע אנושות, איבד דם רב ולא שרד. שחר שגוננה על בנה בגופה, נפגעה אף היא ולא שרדה. רותם נפצע בבטן, אימו מוטלת עליו ואביו שוכב לידו. הוא חיכה מספר שעות עד שהחל להרגיש את כובד משקלה של אימו ויצא מהממ"ד. המרצחים נכנסו שוב לביתם, במזל לא ראו את רותם והוא ניצל. לאחר שעות רבות פונה רותם מביתו לבית החולים. במהלך כל הזמן הזה היו שיר ושקד מנותקות

ללא קליטה סלולרית בחדרן. ההודעה היחידה שקיבלו הייתה מרותם שכתב ששני הוריהם נרצחו. שיר, שקד ורותם נותרו יתומים וכולנו, יחד איתם, נותרנו המומים וכואבים.

שלומי נמשך מגיל צעיר לתחום המוזיקה והתמיד בלימודי הפסנתר. הוא למד במקיף א' בבאר שבע והשתתף במקהלת ביה"ס ובמופעים המוזיקליים בנגינה, בהלחנה ובהפקה. בצבא שירת בתיאטרון צה"ל ולמד בבית הספר "רימון". הוא למד הוראת מוזיקה במכללת לוינסקי, ובהמשך למד גם בביה"ס למנהיגות מנדל והחל לימודי תואר שני במוזיקה.

שלומי היה אדם חרוץ ופעיל מאוד בתחום המוזיקה. הוא ראה בהוראת המוזיקה שליחות ולימד במקומות רבים: בביה"ס "מקיף א'", בתיכון "רגר ורבין" ובביה"ס הדו-לשוני (יהודי-ערבי), שנמצאים כולם בעיר הולדתו – באר שבע. כמו כן, לימד בבתי הספר היסודיים בקריית החינוך אשכול אשר נמצאת באזור מגוריו במועצה האזורית אשכול. שלומי ניהל את חבורת הזמר בקונסרבטוריון "ענבלים" שבלהבים. ניגן שבע עשרה שנה במועדון הזמר בני-שמעון והנחה מועדון זמר ב"חברותא" בבאר שבע. הוא היה פעיל מאוד בקהילתו בתחום המוזיקה והמשחק, הוא ניצח על המקהלה בבתי הספר, והיה אחראי על הפקות מוזיקליות והלחנתם ביישובו ובמועצה האזורית "אשכול".

תלמידיו הרבים מספרים שהוא היה "דוב פנדה". ואכן, היה לו חיבוק גדול לתת לכולם. כששלומי היה בחדר המוזיקה, הילדים הרגישו שהחדר הוא מקלט, מקום שבו מקשיבים להם, מקום שבו אפשר פשוט להיות נוכחים, לשיר ולשחק כדי להרגיש טוב יותר. יסמין תלמידתו אמרה ששלומי היה מורה להיסטוריה במסווה של מורה למוזיקה, שכן "הוא לימד אותנו דרך השירים על תקופות ואנשים".

הוריו ואחיו שיתפו בהספדם ששלומי היה נוסע מחולית עד באר שבע, אפילו לזמן קצר, רק בשביל לתת את חיבוק הדוב העוטף שלו לאימו. לעולם ייזכר כילד הקטן, הבלונדיני עם העיניים הכחולות, העמוקות והצוחקות, שהיה מתעכב בדרך מבית הספר כדי לעצור ולקטוף פרחים לאמא. כזה היה שלומי, אדם שנכנס ללב. היה לו חוש הומור מתוחכם שניכר בשיחות עימו, בהצגות שהעלה, בלחנים ששלף ברגע כשפרט על הגיטרה שליוותה אותו לכל מקום, ובשירה המשעשעת והאנרגטית שלו.

הוא כתב והפיק את הטקסים בבתי הספר בהם לימד, כמו גם את ההופעות במסיבות סוף השנה. הוא תמיד הצליח להעביר אירועים מגוונים בצורה שתהיה

מובנת לכולם וידע לקרב לבבות דרך המוזיקה והמשחק. התוצר הסופי של עבודתו תמיד היה מרגש ומעורר השתאות והערכה, וכל ילד וילדה שהשתתפו הרגישו מועצמים מכך שקיבלו במה להביע את עצמם (תרתי משמע).

שלומי אהב את ארץ ישראל. ילדיו מספרים כי הנסיעות המשותפות ברחבי הארץ תמיד היו מלוות בסיפורים ההיסטוריים של מדינתנו. הוא נהג להקשיב בנסיעות לפודקאסטים ולרדיו. בנוסף לידע ההיסטורי, היה לשלומי גם ידע נרחב על הטבע הארץ־ישראלי והוא אהב לצלם נופים ופרחים. גינתו בקיבוץ תמיד הייתה מטופחת ופורחת וגם היום, לאחר הירצחו, הגינה ממשיכה לפרוח.

הוא האמין בשוויון, כבוד הדדי וקבלת האחר. בין הערכים החשובים בהם האמין היו ערכי הדמוקרטיה וזה ניכר בכל שיחה איתו. שלומי האמין בקיומו של מרחב אישי עבור כל אחד להביע את דעותיו ואת עצמו. וכמו עם ילדיו שלו, כך גם עם תלמידיו, נהג לתת לכולם את המקום להתבטא בכל דרך אפשרית, בשיח מכבד, במשחק ובמוזיקה.

לשלומי היה חשוב להיות חלק מקהילה ולהיות בעשייה למען האחר. בנוסף לפועלו בתחום החינוכי־מוזיקלי, בחר לגור בקיבוץ ולחוות את השיתוף והעשייה בקהילה. גם בקיבוץ הוא היה האחראי על הטקסים. הוא היה מעביר מפגשי שירה בציבור, בוחר את השירים לחג המשק, מקליט שירים, שולח אותם להפקה ומייעץ על ביצוע סרטונים. שלומי תמיד סייע בהגברה ובכל תחום אחר שהיה בקיא בו. גם בקיבוץ וגם בבתי הספר, תמיד אפשר היה לסמוך על שלומי שהתוצר הסופי יהיה לא פחות ממושלם. לא היה גבול לנתינה של שלומי. האנרגיות שהיה מביא איתו היו מרוממות ומדהימות. הוא היה איש של עשייה בנחישות, יסודיות ואהבה גדולה עד יומו האחרון.

לפני ארבע שנים הוקמה במועצה האזורית אשכול קריית חינוך הכוללת שלושה בתי ספר יסודיים. עד הקמתה, היו בתי ספר לקיבוצים ולמושבים בנפרד, כעת הקריה מאחדת את כל הקהילה יחד. שלומי ליווה את בתי הספר כעשור – לפני ואחרי האיחוד. מנהלת בית הספר "שדות אשכול", הגברת אילנה פלד, מספרת שלומי היה מורה אהוב, במאי בחסד, אדם בעל כישרונות רבים, בקיא בכל סוגי כלי הנגינה, אלוף בהלחנה ומחונן בכתיבה מהסוג שמשולבים בה גם הומור וגם חוכמה. הגברת דנה פרץ מנהלת בית הספר "מרחבי אשכול" כתבה: "שלומי היה הרבה יותר ממורה למוזיקה. מדובר בגאון מוזיקלי שניגן על איך ספור כלי נגינה, וכתב ועיבד טקסטים להפקות בית ספריות שאפשרו במה לכל כך הרבה ילדים.

הילדים וההורים העריצו אותו, הוא נגע בנפש פנימה והעשיר את העולם התרבותי של הילדים. היכולת שלו להיות כל כך משמעותי בעבור הקהילה שלנו היא משהו שלא ניתן לתאר במילים".

במהלך חייו, שלומי הלחין ועיבד שירים רבים: "אמא כבר מותר לבכות?" של נתן אלתרמן, "כשחזרתי מהמלחמה" של יהונתן גפן ועוד. פלג גל-אור תלמידתו בת ה-10 כתבה את השיר "אור" והראתה אותו לשלומי שהתרגש מאוד ממילותיו ומכישורונה, הוא החל להלחין ולעבד אותו ולא הספיק לסיימו. לאחר הירצחו, רמי קליינשטיין המשיך את הלחן והעיבוד ששלומי התחיל והקליט את השיר יחד עם תלמידיו מהמועצה האזורית אשכול, אותם ילדים שחוו את השבת של השבעה באוקטובר. כך הם הקימו כולם יחדיו אנדרטה לזכרו.

יערה כהן, בת ה-16, תלמידה שהוקירה ואהבה מאוד את שלומי כתבה, הלחינה וביצעה את השיר "עץ האשכוליות". את השיר כתבה לזכרם של שלומי ורעייתו שחר לאחר שחזרה מאזכרתם. בשיר כתבה "תווים של מתי כספי חרוטים על הקבר שלך, אתה והיא אוחזים ידיים עמוק באדמה. השמיים בוכים, כי יש אנשים שלא צריכים למות, השמיים כועסים, גשם בבית קברות". השיר הוכנס לפרויקט "אנשי המוזיקה", מיזם התנדבותי של מיטב האמנים בישראל, שהוקם עבור תושבים מפונים במלחמת "חרבות ברזל".

שלומי ושחר חידשו, הלחינו וביצעו שירים רבים יחדיו ואף עבדו על תקליט משותף שלא יצא לאור. התקליט המשותף כלל את שיריה המקוריים של שחר, שירים ששלומי סייע לה בהלחנתם ובביצועם. זה היה חלום של שחר, ליצור ולהקליט אלבום משלה. שלומי היה שותף לחלום ועשה את הכול להגשימו. לצערנו, חלומה, חלומם המשותף, נגדע בטרם עת. אך קולם נשאר ויישאר עימנו לעד.

ילדיהם מספרים שאמא ואבא תמיד דאגו שיהיו אור ושמחה בבית. הם שילבו את המסורתיות היהודית ששחר גדלה בה בתוך ביתם והיו יושבים בערבי שישי יחד לסעודת שישי ונהגו לצחוק ולשיר. בהספד שיתפו כי כשהיו קטנים תמיד נרדמו והתעוררו לצלילי מוזיקה. ההורים ניגנו, שרו ועטפו אותם בימים החורפיים. שלומי היה מחמם את הבגדים על האח ושחר הייתה מכינה שוקו חם או פרנץ' טוסט בשבת בבוקר עם החלה מהקידוש של אתמול. עוד הם מוסיפים כי לשלומי היה מסר מאוד חשוב אליהם ואל תלמידיו – לא משנה איזה תלמידים תהיו, מצטיינים או לא, העיקר שתהיו קודם כל בני אדם טובים וערכיים.

שלומי ואני הכרנו כעשור, מהימים שחינכתי בבית הספר היסודי "יובלי הבשור". נהניתי להיות נוכחת בשיעורים שלו, לשיר יחד איתו ועם הילדים ולראות את השמחה הגדולה. אהבתי למצוא יחד איתו דרכים לסייע לתלמידים שהיו צריכים עזרה בהעלאת הדימוי העצמי. בשיחות הוואטסאפ שלנו יש אין ספור שירים שהוא שלח המיועדים לטקס כזה או אחר, תמונות ששלחתי אליו לעריכה ועוד. תמיד ידעתי שיש על מי לסמוך. עם הזמן יכולנו להתייעץ אחד עם השנייה גם על נושאים שלא קשורים לבית הספר. אהבתי את ההומור, את החוכמה, את החריצות ואת טוב הלב.

שלומי היה הראשון שידעתי על הירצחו באותה שבת ארוכה. כשניתק הקשר איתו ועם שחר ניסיתי לשכנע את עצמי שאולי הם השאירו את הנייד מחוץ לממ"ד. התבררתי. מאז ועד היום זה לא נתפס בעיניי ומאז ועד היום אני מתגעגעת וכואבת. בתהליך הכתיבה על שלומי, ניסיתי להביא כאן דברים שיתארו אותו הכי טוב שאפשר. מעבר להיותו איש חינוך ומוזיקאי מחונן ופעיל בתחום, שהדביק את כולנו באהבה למילים וללחץ, שסחף אותנו בקול שירה גדול כשפרט על הגיטרה וניגן על האורגן, הוא היה אדם ערכי – אדם אוהב אדם. השוויון ואהבת הזולת ליוו אותו בכל דבר שעשה. היה לו לב גדול שהתרחב תמיד. הוא אהב את המולדת, היה בעל ידע נרחב על כל דבר והשיחות איתו היו מלאות בחוכמה ובקבלת הדעה של האחר. החיוך והצחוק שלו היו מדבקים.

בחרתי לסיים בהספד שכתבה לו מיכל תלמידתו והוקרא בהלווייתו:

שלומי היקר שלי, שלומי היה המורה שלי בבית הספר. אבל הוא לא היה רק מורה, הוא היה המפלט שלי, העוגן שלי, האבא השני שלי, האיש הכי חכם שהכרתי, הכי מוזיקאי והכי מצחיק. בבית הספר בתור ילדה, הייתי יוצאת מהשיעורים רק כדי לבדוק אם שלומי הגיע, הנוכחות שלו הייתה הכול בשבילי. שלומי היה איש הסוד שלי, היה מעיף בי מבט אחד וידע בדיוק איזה שיר לנגן ולשיר לי. כשהייתי שמחה, היה מגן ושר לי את "המגפיים של ברוך". אם הייתי עצובה, את "היא חזרה בתשובה". הייתי מקבלת הערות כמו "תגידי, זה אבא שלך?" כל כמה זמן בבית הספר מתלמידים, אפילו ממורים והתפוצצתי מגאווה שאפילו חשבו את זה. אז הצקתי לו בלי הפסקה, שידע

כמה שאני אוהבת אותו. גם ההורים שלי הבינו ישר באיזה מין אדם מדובר וכמה משמעותי הוא עבורי. ואני הרגשתי כאילו הם "מסרו" אותי בגאווה גדולה ובאמון מלא לשלומי שיגדל אותי. שלומי שבר לי את הלב פעמיים. בפעם הראשונה כשהודיע לי שלא ימשיך ללמד בבית הספר שלי. אבל תמיד המשיך להיות שם בשבילי. גם כשכבר לא לימד וגם כשהתבגרתי, והתאהבתי, והתגייסתי, נפרדתי, בכיתי או צחקתי. ופעם השנייה אחרי שענה לי שהם תחת התקפה. ועוד הספיק לצחוק מבדיחה שהגנבתי כדי להרים את המורל. אבל אז לא ענה עוד. אז שלומקה. תודה על כל השירים היפים והמנגינות ועל האדם המיוחד שהיית בעולם המשוגע הזה.

אני מקווה שהצלחתי להביא את הטוב שבך שלומי אל כולם. כל שנותר לנו כעת, הוא לזכור אותך, אדם מקסים. להמשיך כמוך, להאמין בטוב ולפזר אותו בעולם. תודה על מי שהיית עבור כל אחד ואחת מאיתנו. ותודה על האפשרות ליצור אנדרטת זיכרון נוספת באמצעות טקסט זה. תנוח על משכבך בשלום, יהי זכרך ברוך.

אולימפיאדת מוסקבה 1980 כייצוג של המלחמה הקרה

אדם הלפרין

המיקום בו נערכים המשחקים האולימפיים נקבע בהצבעה של המדינות החברות בוועד האולימפי, המצביעות למדינות שמציעות את מועמדותן כמארחות. בשנת 1974 המדינות היחידות שביקשו לארח את המשחקים האולימפיים היו ארצות הברית וברית המועצות, המעצמות שביניהן מתנהלת "המלחמה הקרה". מוסקבה היא זו שנבחרה לארח את האולימפיאדה של שנת 1980, ואילו לוס אנג'לס שבקליפורניה, נבחרה לארח את האולימפיאדה הבאה בשנת 1984.

מאז ומתמיד היו אירועי ספורט חלק מהמציאות הפוליטית. אולימפיאדת מוסקבה ב-1980 ואולימפיאדת לוס אנג'לס ב-1984 הן מקרי בוחן מובהקים של האופן בו קונפליקטים בין מעצמות ולחצים גוברים מתחת לפני השטח מתבטאים גם בשדה הספורט. במאמר זה אתמקד באולימפיאדה של שנת 1980 ואראה כיצד היא שימשה ככלי תעמולה בידי השלטונות בברית המועצות ובארצות הברית, איך הפכו המשחקים האולימפיים לייצוג של המלחמה הקרה כולה, וכיצד מושג ה-"חרם" הפוליטי יושם על אירועי ספורט ונעשה חלק מהמלחמה הקרה.

אירוח של משחקים אולימפיים הוא הרבה מעבר ל"רק" אירוע ספורט. מדובר בהזדמנות עבור המדינה המארחת להתפאר בהישגיה בתחומי התרבות והמדע, להפגין את עוצמתה הכלכלית, ולהפיץ את האידאולוגיה בה היא מחזיקה, אם ישירות לנציגי המדינות המתארחות, או באמצעות הסיקור של המשחקים באמצעי התקשורת. משום כך, אולימפיאדת מוסקבה הייתה אירוע היסטורי גדול ומהותי. שכן ברית המועצות הייתה המדינה הקומוניסטית הראשונה שאירחה את המשחקים

האולימפיים. כגודל המאורע, גודל המחלוקות שהתעוררו בעקבות בחירתה כמדינה המארחת (מלבד לברית המועצות המדינה הקומוניסטית היחידה שאירחה עד כה את המשחקים היא סין בקיץ 2008 ובחורף 2022).

במאמרה "המלחמה הקרה והמשחקים האולימפיים: החרם על המשחקים במוסקבה 1980" מתארת אילנה אוסטרובסקי (2019) את תחילת ההתנגדות לקיום האולימפיאדה במוסקבה ואת ראשית הפצת הרעיון של החרמת האירוע בטוענות שונות וביניהן: היחס של ברית המועצות לאסירי ציון ודיכוי של זכויות אדם וספציפית דיכוי זכויותיהם של אוקראינים בברית המועצות. הרעיון של החרמת המשחקים האולימפיים עלה במקביל בכל מיני מדינות ובארגונים אחדים, ובשלב מאוחר יותר התאחדו הארגונים בכדי לבסס החלטה מאוחדת.

האירוע שקידם את היוזמה האמריקאית להחרים את המשחקים הוא כניסת כוחות הצבא הסובייטי לאפגניסטן. בשנת 1978 השתלטה בכוח המפלגה הקומוניסטית (ה-PDPA) באפגניסטן על מוסדות השלטון במדינה וחתמה על הסכם לשיתוף פעולה עם ברית המועצות. בשנת 1979 נכנסו כוחות של הצבא הסובייטי לאפגניסטן כדי לרסן מרידות כנגד הממשלה החדשה. ההתערבות הצבאית זכתה לגינוי נרחב מצד המדינות החברות באומות המאוחדות ומצד ארצות הברית שחשה באיום על עוצמת "הגוש המערבי" של המדינות הדמוקרטיות, וחששה מהרחבת הבריתות של ברית המועצות. אומנם כוחות צבא אמריקאים נמנעו מכניסה לאפגניסטן במהלך המרידות בשלטון המפלגה הקומוניסטית, אך ארצות הברית חימשה את כוחות המורדים ובמקביל קידמה את החרמת המשחקים האולימפיים. החרם נעשה רשמי בהחלטה של בית הנבחרים האמריקאי ב-21 בינואר וגרר אחריו הצטרפות של מדינות נוספות.

במהלך קמפיין החרם ניצלה ארצות הברית את משאביה התרבותיים בכדי להשפיע על מדינות אחרות כך שימנעו את יציאת המשלחות שלהם למשחקים. דוגמה אחת היא ביטול החסות שהעניקה חברת "קוקה קולה", מותג המזון עם "הרוח האמריקאית", לאולימפיאדה במוסקבה. דוגמה נוספת היא השימוש שעשה הממשל האמריקאי במתאגרף מוחמד עלי. עלי, אשר בתקופה זו כבר היה מוכר ברחבי העולם וידוע בכישרונו, נשלח על ידי השלטונות ל"מסע פרסום" ברחבי יבשת אפריקה בכדי לגייס תמיכה לחרם ממדינות נוספות. אך מסע זה לא סייע בשינוי העמדות הדיפלומטיות של המדינות ורק הוביל לתפיסתו של עלי כבובתו של קרט (Ivey, 2022).

הבחירה של הממשל האמריקאי, בראשות הנשיא קרטר, לנצל את ההון התרבותי האמריקאי בכדי להשפיע על מדינות העולם, מלמדת על התפיסה של המשחקים האולימפיים כמיצגים של כוח לאומי, דבר שעשוי להסביר את הניסיון של ארה"ב למנוע את קיום האירוע בברית המועצות. בנאומו של סגן נשיא ארצות הברית באותה תקופה, וולטר מונדייל, הוא אמר:

I am convinced that the American people do not want their athletes cast as pawns in that tawdry propaganda charade... It is no longer a question of whether participation in the Moscow Olympics confers legitimacy on Soviet aggression. When the Communist Party prints a million handbooks to tell its top activists that the Summer Games mean world respect for Soviet foreign policy, surely that issue is behind us (Mondale, 1980, as cited in Foreign Relations of the United States, 1977–1980, Volume I, Foundations of Foreign Policy: Document 143).

כלומר, לתפיסתו של הממשל האמריקאי, החרמת האולימפיאדה הכרחית מפני שהמפלגה הקומוניסטית משתמשת באירוע להפצת האג'נדה המדינית שלהם ומשתמשת בספורטאים האמריקאיים כ"כלי משחק". אך היו שחשבו שדווקא ארה"ב היא זו שפוגעת בספורטאים האמריקאיים. ביקורות רבות הושמעו כנגד הפגיעה של ארה"ב בספורטאים ותפיסתם כ"נזק משני", ביחס לחשיבותה של פגיעה במעמדה הציבורי של ברית המועצות. על חוסר שביעות הרצון של הספורטאים עצמם אפשר לקרוא במזכר ששלח גזבר הוועדה האולימפית האמריקאית לנשיא הוועדה (נספח 1). שם הוא מציין כי הספורטאים אומנם תומכים בהחלטת הממשלה, אך הם אינם מרוצים מההחלטה להחרים את האולימפיאדה ואינם סומכים על הוועדה.

הביקורת התגברה בשנים שלאחר האולימפיאדה, כאשר ניתן היה לראות כי צעד זה לא דחף לנסיגה של הכוחות הסובייטיים מאפגניסטן, אך כן פגע כמורל הלאומי האמריקאי ובספורטאים ממדינות רבות שהצטרפו לחרם, נאלצו לדחות את השתתפותם ולא יכלו לממש את הפוטנציאל האולימפי שלהם.

היו גם מדינות אחדות שבחרו לא להשתתף בחרם שיזמה ארה"ב. חלקן חשבו שהעירוב בין ספורט לבין פוליטיקה פוגע בעקרונות האולימפיאדה. אחרות דחו את החרם בגלל ההתנסות בחרם קודם על אולימפיאדת מונטריאול ב-1976 (נבחרת

קנדה סירבה לשתף פעולה עם החרם על דרום אפריקה ושיחקה מולה. לכן היו מי שביקשו להחרים את האולימפיאדה בקנדה).

בשנים האחרונות דיבר על חוסר היעילות של החרם, תומאס באך, ראש הוועד האולימפי מ-2013 ועד היום וספורטאי לשעבר, שהחרם על ברית המועצות מנע ממנו להשתתף באולימפיאדה. בדבריו הביע ביקורת נוקבת:

Anybody who is thinking about a boycott should learn this lesson from history; a sports boycott serves nothing. It's only hurting the athletes and it's hurting the population of the country because they are losing the joy to share, the pride, the success with their Olympic team. So, what is a boycott for? It's against all the Olympic spirit. It's against all the values we have in sport and what we stand for in sport (Bach, 2020, as cited in IOC President Thomas Bach reflects on the boycott of the Olympic Games Moscow 1980 40 years later).

האירועים שהתרחשו על רקע החרם של שנת 1980, נתפסו אחרת משני צידי מסך הברזל. ה"גוש המערבי" תפס את האולימפיאדה בעיקר כאירוע דיפלומטי ופוליטי שהוביל לחילוקי דעות מהותיים בין גורמים בתוך המדינות החברות בגוש (לדוגמה בבריטניה, שם על אף המלצת הממשלה להשתתף בחרם, בחרה הוועדה האולימפית לשלוח את הספורטאים לאירוע). ואילו ברית המועצות ו"הגוש המזרחי" תפסו את האולימפיאדה הזו כהצלחה, לא רק מבחינה מדינית, אלא גם מבחינה ספורטיבית ומקצועית. ולראייה המדליות אשר גרפו הספורטאים מברית המועצות: שמונים מדליות זהב, שישים ותשע מדליות כסף וארבעים ושש מדליות כרונזה.

בכדי להבין את ההצלחה המדינית של האולימפיאדה במוסקבה בעיני ברית המועצות, איעזר בתיאור של תפקיד הספורט בשירות הפוליטיקה במאמרם של יחיאל לימור ואילן תמיר "ספורט, עסקים ופוליטיקה – הכל יח"צי" (לימור ותמיר, 2012). במאמר הם כותבים: "המעורבות הפוליטית בספורט [...] משקפת את ניסיונותיה של גורמים רבים לנצל את המשיכה לספורט ואת הכוח הטמון בו להעברת מסרים וערכים, לגיבוש נורמות חברתיות [...] (לימור ותמיר, 2012, עמ' 197). ניתן לראות באופן מוחשי את השימוש הפוליטי שעשתה ברית המועצות באולימפיאדת מוסקבה בתמונות מטקס פתיחת המשחקים (נספח 2). מבחינתה הייתה האולימפיאדה הזדמנות להפגין עוצמה כלכלית וכוח פיזי, מטרה אשר

הושגה הן בפרסום העלויות הכספיות שהושקעו באירוח המשחקים והן בכמות המדליות שזכו בהן הספורטאים המייצגים אותה. סיבות אלו, בצירוף העובדה שמדינות מסוימות שחברות ב"גוש המערבי" השתתפו בכל זאת באולימפיאדה, גרמו לכך שהמשחקים האולימפיים נתפסו כהצלחה עבור ברית המועצות. כמו כן, ראוי לציין שבשנת 1984 בחרה ברית המועצות "להחזיר" לאמריקאים בחרם מעשה ידיה על אולימפיאדת לוס אנג'לס, בו השתתפו ארבע עשרה מדינות שהיו חברות ב"גוש המזרחי".

כשמסתכלים על התמונה הכוללת מנוקדת המבט של ימינו, אולימפיאדה זו זכורה בעיקר בגלל החרם עליה ובגלל הפוליטיקה שהקיפה אותה וחלחלה לתוכה ולא בזכות תצוגת הספורט עצמה. עובדה זו מצביעה אולי על חוזק המהלך של ארה"ב ועל יכולת השפעתה על מאזן הכוחות העולמי. אך אין להתעלם מהעובדה שהחרם, שהנימוק שפורסם בציבור ליישומו היה פלישת הכוחות של צבא ברית המועצות לאפגניסטן, לא גרם ליציאת הכוחות הסובייטים מאפגניסטן וכלל לא השפיע על מדיניות החוץ של ברית המועצות.

החרם הפוליטי לא הומצא במסגרת המלחמה הקרה ולא שמור רק לאולימפיאדות, המקרה של אולימפיאדת מוסקבה הוא מקרה אחד מני רבים, ובימינו החרם הפוליטי הולך ונעשה נפוץ יותר. אבקש להשוות בין החרם על האולימפיאדה שאירחה ברית המועצות, לבין החרם התרבותי המתקיים בשנתיים האחרונות על אותה המדינה, כיום תחת שם שונה – רוסיה.

בפברואר, שנת 2022, הכריזה רוסיה על מבצע צבאי בשטח אוקראינה. מטרתה המוצהרת של הפלישה הייתה הגנה על אזרחי הרפובליקות אשר הכריזו על עצמן כפרו-רוסיות והחלפת השלטון במדינה. הפלישה הרוסית לאוקראינה התפתחה במהרה למלחמה בה כוחות הצבא הרוסי נוהגים באגרסיביות חריגה, משתמשים בשלל אמצעי לחימה ופוגעים באוכלוסייה אזרחית. מדינות רבות מרחבי העולם גינו את הפלישה של רוסיה לאוקראינה והרחיבו את הסנקציות הכלכליות שהוטלו על רוסיה כבר בשנת 2014 בעקבות הסכסוך בין רוסיה לבין אוקראינה וסיפוח חצי האי קרים.

לצד הסנקציות הכלכליות שהוטלו על רוסיה מאז הפלישה, גם סנקציות תרבותיות אחדות למשל העברה של אירועי ספורט משטחי רוסיה למדינות אחרות, השעיה של נבחרות רוסיה וספורטאים רוסיים מהשתתפות בכל אירועי הספורט הבינלאומיים ואיסור על רוסיה להשתתף בתחרות האירוויזיון. בעקבות אירועי

מוסקבה 1980 ניתן לתהות האם החרם התרבותי הנוכחי באמת משפיע על הנהגת המדינה ועל מהלכיה המדיניים או רק על "האזרח הקטן" הרוסי. הרי למרות החרמות התרבותיים המלחמה בין רוסיה ואוקראינה נמשכת ומי שנפגעים מהחרם הם דווקא אזרחים רוסיים שאינם בהכרח תומכים בשלטון. אלו לא זוכים לקחת חלק באירועי תרבות שונים ברחבי העולם ולא זוכים לצאת מהמדינה ולהיחשף לגורמים חיצוניים. בה בעת גם החלטה על ביטול הסנקציות התרבותיות עשויה להיות בעייתית. שכן כפי שטוען אנדרו לימבונג (Limbong, 2022) חרם הוא אקט סימבולי המסמן שלטון מסוים כחסר לגיטימציה. פירושו של דבר שביטול החרם עלול להיתפס כמתן לגיטימציה ציבורית לשלטון הרוסי ולפעולותיו.

בצל אירועי השבעה באוקטובר ומלחמת "חרבות ברזל" הנמשכת בימים אלו, הדיון בשאלת יעילותו של חרם תרבותי רלוונטי עבורנו. חרם תרבותי על מדינת ישראל אינו דבר חדש וקריאות להטלת סנקציות על ישראל נוכחות בשיח הציבורי עוד משנת 2005. אך מתחילת המלחמה ישנה עלייה במגמות אלו. כעת כשמתקיים דיון ציבורי נרחב על החרמת ישראל ונציגיה מתחרויות שונות, למשל האירוויזיון, ואירועים אקדמיים שונים, אני מאמין שיש לחשוב לעומק לפני שמביעים תמיכה עיוורת בחרמות מסוג זה. אף שפעולת החרם עשויה להגביר את התחושה לפיה יש בכוחנו להשפיע על המציאות, עלינו לזכור במי באמת פוגע החרם התרבותי ולתהות אודות יעילותו. אין ספק שישנם הבדלים רבים בין החרם על האולימפיאדה בשנת 1980, לבין החרם שמבקשים להטיל על ישראל. אך אולימפיאדת מוסקבה מלמדת אותנו, שבכל הנוגע לחרם תרבותי על מדינה, עלינו לחשוב על ההשפעות לטווח הארוך, ולזכור את האזרחים שמאחורי המדינות.

מקורות

אוסטרובסקי, א' (2019). המלחמה הקרה והמשחקים האולימפיים: החרם על המשחקים במוסקבה 1980. בתנועה: כתב-עת למדעי החינוך הגופני והספורט, כרך י"ב (1), 48-69.

לימור, י', תמיר, א' (2012). ספורט, עסקים ופוליטיקה – הכול יח"צ. בתנועה: כתב-עת למדעי החינוך הגופני והספורט, כרך י' (2), 197-215.

Bach, T. (2020). IOC President Thomas Bach reflects on the boycott of the Olympic Games Moscow 1980 40 years later. International Olympic Committee. <https://olympics.com/ioc/news/ioc-president-thomas-bach->

- reflects-on-the-boycott-of-the-olympic-games-moscow-1980-40-years-later
- Ivey, J. A. (2022). Welcome, Ali, Please go Home”: Muhammad Ali as Diplomat and African Debates on the 1980 Moscow Olympic Boycott. **African Studies Review**, Vol.66 (2), 490-508.
- Limbong, A. (2022, March 18th). **Some see hints of McCarthyism in the cultural boycott of Russia**. NPR. <https://www.npr.org/2022/03/18/1087237667/cultural-boycott-russia-effectiveness-fairness>
- Palestinian Civil Society. (2005, July 9th). **Palestinian Civil Society call for BDS**. BDS Movement. <https://bdsmovement.net/call>
- The Office of the Historian United States: The Foreign Relations of the United States (1980). **Address by Vice President Mondale**. Foreign Relations of the United States, 1977–1980, Volume I, Foundations of Foreign Policy, Document 143 <https://history.state.gov/historicaldocuments/frus1977-80v01/d143>

נספחים

מזכר מאת ויליאם סימון, ינואר 1980.

_____	Approve letter to the corporate executives
_____	Approve TV spot
(3) Athletes remain, quite naturally, the group most hostile to nonparticipation in the Olympics, although many are supporting us. The athletes do not trust the USOC and they deserve special attention. In your remarks to the "Sports for All" meeting, we have included praise for the Nation's athletes. I believe that the First Lady, Vice President and other surrogates should also take every opportunity to express admiration and support for the Nation's athletes. We are also considering whether it makes sense to hold a briefing or briefings for the athletes in the White House or around the country. _____ Agree that the Administration, with the USOC, should organize a few briefings for athletes _____ Agree to participate personally in a White House briefing. (4) It has been suggested to us that Lord Killanin and Madame Berlioux, the powerful Executive Secretary of the IOC, would appreciate an invitation to meet with you in the White House. I will have a better idea about this after my own meetings this weekend. If indeed they do wish such	

צילום מסך, תמונה מטקס פתיחת האולימפיאדה ב-1980.

Education and Context

**The Annual Journal of Research, Arts and Activism
of the Kibbutzim College of Education, Technology
and the Arts**

ISSN: 0792-223X

Editor: Dafna Itzhaki

Research Authority

Kibbutzim College of Education, Technology and Arts

Volume 46 | 2024